

BRA:s VÄGLEDNING AVSEENDE

**AFS2023:3 Projektering och
byggarbetsmiljösamordning –
grundläggande skyldigheter**

**AFS 2023:12 Utformning av
arbetsplatser**

2025-10-20

Innehåll

Förord – inledning	4
Definitioner	6
AFS 2023:3 Projektering och byggarbetsmiljösamordning – grundläggande skyldigheter	9
AFS 2023:3, 1 kap. 2 §	9
AFS 2023:3, 1 kap. 3 §	11
AFS 2023:3, 2 kap. 3 §	12
AFS 2023:3, 2 kap. 13 §	13
AFS 2023:3, 6 kap. 2 §	13
AFS 2023:3 6 kap. 3 §	14
AFS 2023:3 6 kap. 4 §	15
AFS 2023:3, 6 kap. 8 §	15
AFS 2023:3, 7 kap. 2 §	16
AFS 2023:3, 8 kap. 2 §	16
AFS 2023:3, 10 kap. 2 §	17
AFS 2023:3, 10 kap. 3 §	18
AFS 2023:3, 10 kap. 4 §	18
AFS 2023:12 Utformning av arbetsplatser	21
AFS 2023:12, 2 kap. 1 §	21
AFS 2023:12, 2 kap. 2 §	21
AFS 2023:12, 2 kap. 3 §	22
AFS 2023:12, 2 kap. 4 §	23
AFS 2023:12, 2 kap. 7 §	24
AFS 2023:12, 2 kap. 8 §	25
AFS 2023:12, 3 kap. 4 §	27
AFS 2023:12, 4 kap 2 §	42
AFS 2023:12, 4 kap 3 §	43
AFS 2023:12, 4 kap 4 §	44
AFS 2023:12, 4 kap. 5 §	45
AFS 2023:12, 4 kap. 6 §	46
AFS 2023:12, 4 kap. 7 §	46
AFS 2023:12, 4 kap. 8 §	47
AFS 2023:12, 4 kap. 9 §	47
AFS 2023:12, 4 kap. 10 §	48

AFS 2023:12, 4 kap. 11 §	48
AFS 2023:12, 4 kap. 12 §	49
AFS 2023:12, 4 kap. 13 §	50
AFS 2023:12, 4 kap. 14 §	51
AFS 2023:12, 4 kap. 15 §	52
AFS 2023:12, 4 kap. 16 §	53
AFS 2023:12, 4 kap. 17 §	53
AFS 2023:12, 4 kap. 18 §	54
AFS 2023:12, 4 kap. 19 §	55
AFS 2023:12, 4 kap. 20 §	55
AFS 2023:12, 4 kap. 21 §	56
AFS 2023:12, 4 kap. 22 §	56

Förord – inledning

Denna vägledning togs ursprungligen fram av Sveriges Brandkonsultförening, BRA, i syfte att tolka och göra vissa förtydliganden utifrån föreskrifterna i Arbetsplatsens utformning, APU (AFS 2020:1). Vägledningen är nu uppdaterad i samband med att Arbetsmiljöverket har omstrukturerat sina föreskrifter, med införandet av föreskrifter och allmänna råd avseende Utformning av arbetsplatser (AFS 2023:12).

Förändringarna som Arbetsmiljöverket har gjort utgörs i huvudsak av strukturella förändringar och är ingen justering av kravnivån för brandskydd, utrymning, larm etcetera när det kommer till utformningen av arbetsplatser. Däremot har Arbetsmiljöverket förtydligat en del kring ansvar för bland annat arbetsmiljödokumentation.

I aktuell utgåva av denna vägledning har även hänvisning till jämförelser mot bygglagstiftning uppdaterats till Boverkets nya föreskrifter avseende säkerhet i händelse av brand i byggnader (BFS 2024:7).

Vägledningen avser utgöra stöd vid projektering utifrån kraven i AFS 2023:12 avseende brandskydd, utrymning, larm etcetera vid utformning av arbetsplatser och ska även vara ett stöd kring de grundläggande skyldigheter som finns beträffande projektering- och byggarbetsmiljösamordning enligt AFS 2023:3. Dokumentet riktar sig i första hand till brandprojektörer, men kan också utgöra stöd för andra aktörer inom branschen.

Observera att samtliga paragrafer i AFS 2023:3 och AFS 2023:12 inte är upptagna i vägledningen, utan endast ett urval av paragrafer som har bedömts relevanta utifrån vägledningens syfte. Vägledningen går ej heller in i några detaljer kring byggnads- och anläggningsarbete som regleras i 5 kap. i AFS 2023:13, även om hänvisningar i något fall görs till dessa föreskrifter. AFS 2023:13 är dock relevant även för brandprojektörer, vilket är viktigt att känna till.

Arbetsmiljöverket har varit remissinstans för den ursprungliga utgåvan av vägledningen. Under arbetet med att uppdatera vägledningen har en dialog förts med representanter från Arbetsmiljöverket, och informationen i dokumentet grundar sig delvis på BRA:s tolkningar och delvis på svar och kommentarer på utkastet till vägledningen från Arbetsmiljöverket. BRA ansvarar dock ensamt för vägledningens innehåll.

Rapporten är framtagen av en arbetsgrupp bestående av följande personer:

Namn:	Företag:	
Johan Nilsen	Brandskyddslaget AB	<i>(Utgåva 1 och 2)</i>
Kristin André	Brandskyddslaget AB	<i>(Utgåva 1 och 2)</i>
Linda Widmark	Brandkonsulten BK AB	<i>(Utgåva 1 och 2)</i>
Magnus Nordberg	Brandkonsulten BK AB	<i>(Utgåva 1)</i>
Mattias Arnqvist	Fire Safety Design AB	<i>(Utgåva 1 och 2)</i>
Fredrik Hjelte	Fire Safety Design AB	<i>(Utgåva 2)</i>
Joel Wikström	Fire Safety Design AB	<i>(Utgåva 1)</i>
Ola Cederfeldt	P&B Brandkonsult AB	<i>(Utgåva 1 och 2)</i>
Katja Cedergren	Bengt Dahlgren Brand & Risk AB	<i>(Utgåva 1 och 2)</i>
Jesper Lund Rantzer	Brandkonsultbyrån Sverige AB	<i>(Utgåva 1 och 2)</i>
Boel Hägervik	Brandkonsultbyrån Sverige AB	<i>(Utgåva 2)</i>

Läsanvisning

Denna vägledning är uppbyggd genom att varje avsnitt inleds med en direkt redogörelse för den aktuella paragrafens föreskriftstext i AFS 2023:12 och AFS 2023:3, där den aktuella texten är grönmarkerad. Efter detta följer en vägledningstext framtagen av BRA i syfte att tolka/förtydliga innebörden i den aktuella föreskriften. I vissa fall har vägledningstext ej bedömts nödvändig, vilket i så fall framgår i det avsnittet.

När hänvisning i vägledningen görs till BFS 2024:7, åsyftas Boverkets föreskrifter och allmänna råd om säkerhet i händelse av brand i byggnader. De berörda föreskrifterna från Arbetsmiljöverket hänvisar dock till BBR (Boverkets byggregler). Arbetsmiljöverket har meddelat att hänvisning till BBR kan, om det är möjligt, likställas med hänvisning till BFS 2024:7.

Definitioner

Följande relevanta definitioner finns angivna i AFS 2023:12 samt i AFS 2023:3 och betydelsen enligt nedan gäller när de används i föreskrifterna. Observera att det finns fler definitioner i AFS 2023:12 samt i AFS 2023:3, men som inte återges nedan.

Arbetsplats:

Plats för arbete, inklusive förbindelseleder och personalutrymmen, till vilken en arbetstagare har tillträde under sitt arbete. Arbetsplatser kan finnas både inomhus och utomhus och vara både stadigvarande och tillfälliga.

Byggherre:

Den som låter utföra ett byggnads- eller anläggningsarbete enligt 3 kap. 6 § arbetsmiljölagen, det vill säga varje fysisk eller juridisk person för vars räkning ett byggprojekt utförs. Även privatpersoner kan bli byggherrar när de anlitar andra för att utföra byggnads- eller anläggningsarbete. En privatperson som själv utför arbetet för egen räkning, utan att anlita entreprenör eller att gå in i ett arbetsgivar-arbetstagarförhållande, omfattas inte av arbetsmiljölagstiftningen.

Planering:

Planering avser den tidiga, övergripande planeringen av ett byggprojekt. Den utförs innan projekteringen påbörjas och fortsätter sedan parallellt med den, men omfattar inte produktionsplaneringen.

Projektering:

Projektering avser det skede av byggprojektet som innebär att man bestämmer hur en byggnad eller anläggning ska utformas och som resulterar i ritningar, beräkningar, beskrivningar eller motsvarande. Även projektering som utförs under byggskedet omfattas.

Projektörer:

Arkitekter, konstruktörer och andra som medverkar i planeringen eller projekteringen av ett byggnads- eller anläggningsarbete i enlighet med 3 kap. 7 § arbetsmiljölagen. Det omfattar till exempel konsulter inom el, ventilation samt vatten och avlopp, specialister inom mekaniska tjänster, inredning och tillfälliga stödkonstruktioner. Även byggherrar och entreprenörer kan omfattas när de planerar och projekterar. Alla projektörer i byggprojektet omfattas, inte bara de som byggherren har avtal med.

Tillfällig utrymningsplats:

Plats där arbetstagare, som på egen hand inte kan utrymma hela vägen till säker plats, säkert kan invänta hjälp.

Tillgänglig:

Både tillgänglig och användbar så att så många som möjligt kan använda arbetsplatsen på lika villkor, även personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga och personer med allergier.

Utrymningsväg:

En utgång som leder till en säker plats, det vill säga en plats i det fria, där brand och brandgaser inte kan påverka utrymmande personer. Det kan även vara ett utrymme i en byggnad som leder från en brandcell till en sådan utgång.

Observera att uttrycket utrymningsväg ej längre finns i BFS 2024:7. Enligt PBL Kunskapsbanken finns begreppet utrymningsväg inte definierat i byggreglerna om brandskydd (BFS 2024:7) men används i enstaka sammanhang i reglerna men framför allt som begrepp i vägledningstexter. Begreppet fungerar som ett samlingsbegrepp för olika typer av lösningar för utrymning och kan syfta på både utrymningsdörrar och utrymningspassager men också på utrymningsmöjligheterna i byggnaden i mer generell bemärkelse. Begreppen som används är utrymningsdörr (dörr som leder till säker plats eller till utrymningspassage) och utrymningspassage (förbindelseväg såsom korridor, trapphus eller loftgång som leder till säker plats). Tolkningen blir att där Arbetsmiljöverket använder begreppet utrymningsväg, så motsvarar detta utrymningspassage alternativt utrymningsdörr enligt definition i BFS 2024:7.

Vägledning:

Följande relevanta definitioner är sammanställda av BRA och syftar till att ge ökad förståelse för vad som anges i vägledningen.

Annan ändring än ombyggnad/tillbyggnad:

En eller flera åtgärder som ändrar en byggnads konstruktion, funktion, användningssätt, utseende eller kulturhistoriska värde, men som inte innebär att hela byggnaden eller en betydande och avgränsbar del av byggnaden påtagligt förnyas, (se även PBL kunskapsbanken).

Nybyggnad:

Nybyggnad definieras i plan- och bygglagen, PBL, som uppförande av en ny

byggnad eller flyttning av en tidigare uppförd byggnad till en ny plats.¹

Ombyggnad:

Ombyggnad är en typ av ändring av byggnad. För att en ändring av en byggnad ska anses utgöra ombyggnad ska antingen hela byggnaden eller en betydande och avgränsbar del av byggnaden påtagligt förnyas enligt definitionen i plan- och bygglagen, PBL.²

Säker plats:

Med säker plats avses plats i det fria där brand och brandgaser inte kan påverka utrymmande personer. Säker plats kan exempelvis vara en gata i det fria eller terrass, gårdsplan eller liknande under förutsättning att man kan nå gata i det fria därifrån.³

Tillbyggnad:

Tillbyggnad definieras i plan- och bygglagen, PBL, som en ändring av en byggnad som innebär en ökning av byggnadens volym.

En tillbyggnad är en ändring, och därför ska kraven vid ändring av byggnader tillämpas vid tillbyggnader. I grunden är det samma utformningskrav och tekniska egenskapskrav som gäller vid ändring som vid uppförande av nya byggnader. Normalt ska kraven enbart tillämpas på den ändrade delen. Det innebär att vid tillbyggnad ska kraven normalt endast ställas på själva tillbyggnaden. Görs andra ändringar i den befintliga byggnaden i samband med tillbyggnaden, till exempel en ny dörröppning, så kan krav även ställas på dessa. Medför en tillbyggnad till exempel stora förändringar i den befintliga byggnadens planlösning kan reglerna om ombyggnad bli tillämpliga.⁴

Underhåll:

Underhåll definieras i plan- och bygglagen som en åtgärd som vidtas för att bibehålla eller återställa en byggnadskonstruktion, funktion, användningssätt, utseende eller kulturhistoriska värde.⁵

¹ <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/lov--byggande/anmalningsplikt/byggnader/ny-byggnad/>, hämtad 2025-04-07

² <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/regler-om-byggande/andring-av-byggnader/om-byggnad/>, hämtad 2025-04-07

³ BFS 2024:7 1 AVD, 1 kap. 4§

⁴ <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/regler-om-byggande/andring-av-byggnader/tillbyggnad/>, hämtad 2025-04-07

⁵ <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/teman/kulturvarden/kulturvarden-i-plan---och-bygglagen/krav-pa-byggnadsverk-och-tomter/underhall>, hämtad 2025-04-07

AFS 2023:3 Projektering och byggarbetsmiljösamordning – grundläggande skyldigheter

AFS 2023:3, 1 kap. 2 §

Bestämmelserna i dessa föreskrifter reglerar planering, projektering och utförande av byggnads- eller anläggningsarbeten.

Bestämmelserna reglerar också projektering för utformningen av arbetsplatser i, och i anslutning till, byggnader eller andra anläggningar vid ny- och ombyggnad.

Exempel på byggnads- och anläggningsarbete är

1. schaktning,
2. markarbete,
3. anläggningsarbete,
4. byggnadsarbete,
5. montering och nedmontering av prefabricerade element,
6. inredning eller installation av utrustning,
7. ändringar,
8. renovering,
9. reparationer,
10. nedmontering,
11. rivning,
12. löpande underhåll,
13. periodiskt underhåll – måleri- och rengöringsarbeten,
14. dränering, och
15. sanering.

Bergsprängning i stenbrott eller under brytning i gruva räknas inte som byggnads- eller anläggningsarbete. Det gör inte heller montering, underhåll eller nedmontering av en fabriks processutrustning eller arbetsutrustning, eller installationer som hör till utrustningen.

Allmänna råd: Byggnads- och anläggningsarbeten kan vara alla arbeten som behövs för att uppföra, underhålla, ändra eller riva en byggnad eller en annan anläggning. Även arbeten som behövs för att byggnads- och anläggningsarbetena ska fungera omfattas av föreskrifterna, till exempel etableringsarbeten, uppförande av ställningar och montering av lyftanordningar.

Som schaktning räknas exempelvis grävning och bergsprängning för husgrunder eller anläggningar. Till markarbete hör grundförstärkning, bärlager och ytskikt, rörläggning i mark med mera. Anläggningsarbete är bland annat arbete med vägar, spår, ledningar, kraftverk eller parker. Byggnadsarbete kan vara exempelvis trä-, betong- eller murningsarbeten.

Till installation av utrustning räknas arbete med utrustning som hör till en byggnad eller en annan anläggning och som behövs för att den ska fungera. Exempel på sådan utrustning är installationer för värme och ventilation, belysning, el samt vatten och sanitet till personalutrymmen.

Trots att arbete med en fabriks processutrustning inte räknas som byggnads- eller anläggningsarbete omfattas ändå de mer typiska byggnads- och anläggningsarbetena av föreskrifterna. Exempel på sådana arbeten är schaktning, betongarbeten för fundament, arbeten med rörbryggor och stöd för kabelstegar.

Vid reparationer och vid löpande eller periodiskt underhåll görs ofta något slags ingrepp i byggnaden eller anläggningen. Ommålning och rengöring inför ommålning, skrapning av grusvägar och reparation av asfaltbeläggning är också exempel på underhåll. Driften av en byggnad eller anläggning räknas däremot inte som byggnads- eller anläggningsarbete, förutom när sådana arbeten ingår som en del av ett byggprojekt. Exempel på drift är städning, fönsterputsning, sotning, rengöring av ventilationssystem och byte av filter, gräsklippning, röjning av träd och grenar i ledningsgator samt renhållning av vägar och gator.

Vägledning:

Detta är en generell paragraf som anger vad föreskrifterna reglerar och omfattningen. Ingen vidare vägledning bedöms behövas.

AFS 2023:3, 1 kap. 3 §

De som ansvarar för att dessa föreskrifter följs är

byggherren,

byggarbetsmiljösamordnaren för planeringen och projekteringen (Bas-P),

byggarbetsmiljösamordnaren för utförandet av arbetet (Bas-U),

byggherrens ställföreträdare,

projektörerna, och

den som tillverkar monteringsfärdiga byggnader eller anläggningar.

Aktörernas ansvar enligt dessa föreskrifter inskränker inte det arbetsmiljöansvar som varje arbetsgivare har för sin egen personal enligt andra bestämmelser.

Allmänna råd: De bestämmelser som gäller för en specifik aktör finns i deras respektive kapitel, se 2–7 kap. I kapitel 8–11 riktar sig bestämmelserna till flera olika aktörer. Vilka som omfattas av respektive bestämmelse i de kapitlen avgörs av hur de faktiskt har möjlighet att påverka arbetsmiljön och vidta åtgärder. Det kan variera utifrån det skede som byggprojektet befinner sig i. Alla måste ta ställning till i vilken omfattning de berörs av varje bestämmelse.

Arbetsgivares arbetsmiljöansvar för sin egen personal innebär att exempelvis entreprenörer och projektörer ska följa bland annat Arbetsmiljöverkets föreskrifter och allmänna råd (AFS 2023:1) om systematiskt arbetsmiljöarbete – grundläggande skyldigheter för dig med arbetsgivaransvar.

Det finns ytterligare bestämmelser som riktar sig till byggherren, projektörer och byggarbetsmiljösamordnare samt entreprenörer, bland annat i Arbetsmiljöverkets föreskrifter och allmänna råd (AFS 2023:13) om risker vid vissa typer av arbeten, kapitlet om byggnads- och anläggningsarbete.

Vägledning:

Denna paragraf utgör förtydliganden kring vilka som ansvarar för att föreskrifterna följs. Vidare hänvisar paragrafen till kapitel för ansvarsfördelning mellan byggherre, byggarbetsmiljösamordnare och projektörer samt att hänsyn även ska tas till krav enligt 5 kap. i AFS 2023:13 när det gäller byggnads- och anläggningsarbeten. Brandkonsulter/brandprojektörer är att betrakta som projektörer.

AFS 2023:3, 2 kap. 3 §

Byggherren ska se till att bestämmelserna i 3 kap. om Bas-P, 4 kap. om Bas-U, 8 kap. om grundprinciper för att förebygga arbetsmiljörisker, 9 kap. om att planera och projektera för en god arbetsmiljö i byggskedet, 10 kap. om att planera och projektera för en god arbetsmiljö i bruksskedet, och 11 kap. om arbetsmiljöplanen och överlämning av arbetsmiljöarbetet, uppfylls.

I de fall där byggherrens arbetsmiljöansvar överläts till en ställföreträdare enligt 3 kap. 7 c § arbetsmiljölagen (1977:1160), finns ytterligare bestämmelser i 5 kap.

Omfattningen av byggherrens arbetsmiljöarbete ska motsvara byggprojektets storlek, komplexitet och risknivå.

Allmänna råd: Byggherren befrias inte från ansvar för de arbetsuppgifter som Bas-P och Bas-U har, även om byggherren utser byggarbetsmiljösamordnare, enligt 3 kap. 6 § andra stycket arbetsmiljölagen (1977:1160).

Byggherren bör värdera om en eventuell annan aktör som uppdras att utföra vissa av byggherrens uppgifter kan göra det utan att hamna i en intressekonflikt, exempelvis på grund av en annan roll i byggprojektet.

Vägledning:

I de fall arbetsmiljöansvaret för projekteringen/utformningen/utförandet har övertagits av uppdragstagare (enligt tillvägagångssätt för övertagande av ansvar i arbetsmiljölagen), till exempel i en totalentreprenad/generalentreprenad, borde totalentreprenören/generalentreprenören rimligen ta över byggherrens ansvar enligt denna paragraf. Detta ska då ske enligt arbetsmiljölagen 3 kap 7 c §. För att en sådan överlåtelse ska vara möjlig krävs dels att överlåtelsen sker i ett skriftligt avtal, dels att uppdragstagaren har en sådan självständig ställning som krävs.

Totalentreprenör eller generalentreprenör som tagit över arbetsmiljöansvaret som uppdragstagare enligt arbetsmiljölagen ska ha möjlighet att genomföra den projektering som behövs samt se till att rätt kompetens finns för att utföra projekteringen.

Det är viktigt att det blir tydligt för alla involverade i projektet hur avtal mellan byggherre och uppdragstagare utformats så att det inte finns några oklarheter kring ansvarsfrågan. Avtal eller delar av avtal som reglerar ansvarsförhållandet mellan byggherre och totalentreprenör eller generalentreprenör bör normalt inte vara hemliga eller sekretessbelagda för de parter som är involverade i projektet. Syftet är att det alltid finns en tydlighet avseende vem som är ytterst ansvarig för byggherrens normala arbetsuppgifter enligt detta regelverk.

AFS 2023:3, 2 kap. 13 §

Byggherren ska se till att de projektörer som anlitas har kompetens och erfarenhet som motsvarar byggprojektets storlek, komplexitet och risknivå. Med kompetens avses både kunskap om arbetsmiljöregler och färdigheter att tillämpa dessa vid projekteringen.

Kompetensen ska vara tillräcklig för att förebygga de arbetsmiljörisker som kan antas förekomma under byggskedet och vid arbete i, och i anslutning till, den färdiga byggnaden eller anläggningen.

Allmänna råd: Förutom kunskap om dessa föreskrifter kan kunskap om andra föreskrifter från Arbetsmiljöverket behövas, beroende på den framtida verksamhetens art.

Vägledning:

Ofta krävs olika kompetenser och erfarenheter för att projektera olika typer av byggprojekt. Det är viktigt att byggherren (eller uppdragstagare som tagit över byggherrens ansvar) i detalj antingen löser alla frågor i detaljprojekteringen, eller på ett tydligt sätt dokumenterar vad som återstår att lösa vid en framtida detaljprojektering för lokaler som inte tas i bruk direkt när övriga byggnaden eller byggnadsverket är färdigställt. Ibland kan hyresgäst/verksamhet själva tillåtas utföra inredningsarbeten inom sin yta. De är viktigt att byggherren följer upp både projektering och utförande av dessa arbeten så att de uppfyller alla krav.

Vad som är tillräcklig utbildning, kompetens och erfarenhet borde kunna avgöras från fall till fall beroende på projektets storlek och komplexitet. Ofta krävs flera discipliner (till exempel arkitekt, tillgänglighetskonsult, brandkonsult, el-projektör, konstruktör, VVS-projektör med flera) för att utföra den projektering som behöver utföras för att uppfylla alla föreskrifter i detta regelverk. Det är viktigt att de som projekterar har erfarenhet av den typ av arbetsplats som projekteras eller får input från den planerade verksamheten hur arbetet avses utföras och vilka förutsättningar och rutiner arbetsgivaren planerar att använda för att bedriva arbetet.

AFS 2023:3, 6 kap. 2 §

Projektörerna ska, inom ramen för sina uppdrag, projektera så att bestämmelser i 8 kap. om grundprinciper för att förebygga arbetsmiljörisker, 9 kap. om att planera och projektera för en god arbetsmiljö i byggskedet och 10 kap. om att planera och projektera för en god arbetsmiljö i bruksskedet 2-4 §§, uppfylls.

Vägledning:

Paragrafen innehåller krav på att de som projekterar byggnader och anläggningar ska projektera byggnaden vid ny- och ombyggnation (enligt definition i PBL) så att:

- arbetsmiljörisker förebyggs (AFS 2023:3 8 kap.)
- det finns en god arbetsmiljö i byggskedet (AFS 2023:3 9 kap.)
- det finns god arbetsmiljö i bruksskedet (AFS 2023:3 10 kap 2-4 §§).

Vid ombyggnation eller nybyggnation (enligt definition i PBL) gäller därmed AFS 2023:12 3 kap. 4 § avseende krav på tillgänglighet och frångänglighet för personer med nedsatt rörelseförmåga eller orienteringsförmåga.

Vid annan ändring än ombyggnad/tillbyggnad (enligt definition i PBL) behöver de som projekterar ändringen ej ta hänsyn till AFS 2023:3 10 kap. 4 § och därmed ej heller till AFS 2023:12 3 kap. 4 § avseende tillgänglighet och frångänglighet. I övrigt gäller dock motsvarande krav som vid ny- eller ombyggnation enligt ovan.

BRA rekommenderar dock att frångängligheten för personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga även beaktas vid andra ändringar än ombyggnad/tillbyggnad där ytor görs tillgängliga, men där det aktuella projektet ej omfattas av AFS 2023:3 10 kap. 4 § och därmed implicit ej heller av AFS 2023:12 3 kap. 4 §. Ett exempel kan vara där en hiss installeras av egen ambition i befintlig byggnad för att göra ett visst våningsplan tillgängligt. Då bör frångängligheten ses över i den berörda delen som blir tillgänglig.

Vid projektering av ny- och ombyggnation som sker i olika faser är det för den som projekterar viktigt att redovisa i handling hur framförallt AFS 2023:3 10 kap. 4 § och AFS 2023:12 3 kap. 4 § är avsedda att lösas, alternativt hur de skulle kunna lösas. Det bör exempelvis vid upprättande av en ramhandling för ett förfrågningsunderlag framgå hur utrymning för personer med nedsatt funktionsförmåga är tänkt att lösas. Alternativt bör det anges vad som är hanterat och vad som inte är hanterat kopplat till AFS 2023:3 10 kap. 4 § och AFS 2023:12 3 kap. 4 §. Ansvaret för projekteringen kommer i många fall att ligga på olika personer under olika tidpunkter av en projektering och därav behöver gränsdragningen vara tydlig med vad som ingår inom ramen för den projekterandes uppdrag.

Den som projekterar fortsättningen av projektet är i många fall inte samma person/företag som varit med i den ursprungliga projekteringen. Beroende på hur långt den första projekteringen behandlat frågan så kan det krävas relativt stora förändringar i ett senare skede, om det inte tydligt framgår vad som är hanterat och hur det i så fall är hanterat.

AFS 2023:3 6 kap. 3 §

Projektörerna ska följa anvisningar från Bas-P i frågor som har betydelse för arbetsmiljön under bygg- eller bruksskedet, för att möjliggöra samordning av planeringen och projekteringen.

Vägledning:

Denna paragraf rör ett samordningsansvar som är kopplat till projekteringsansvaret i AFS 2023:3 6 kap. 2§. och beskriver att projektörerna ska bidra för att möjliggöra ett bra arbetsmiljöarbete i samråd med BAS-P, till exempel rörande samordning enligt 3 kap. 6 § i AFS 2023:3 och kontroll av rutiner för att identifiera arbetsmiljörisiker enligt 3 kap. 10 § i AFS 2023:3.

AFS 2023:3 6 kap. 4 §

Projektörerna ska, i samråd med Bas-P, se till att deras föreslagna lösningar är förenliga med andra projektörers lösningar om det har betydelse för arbetsmiljön under bygg- eller bruksskedet.

Allmänna råd: Samråd med Bas-P, vars uppgift är att samordna projektörerna, kan exempelvis behövas om projektörernas lösningar inte går att kombinera.

Vägledning:

Syftet med bestämmelsen är att samtliga som medverkar i projektering, tillsammans med Bas-P, ska samarbeta för säkerhet och arbetsmiljö och där är brandskydd- och utrymningssäkerhet viktiga aspekter. Det allmänna rådet pekar ut ett lämpligt sätt att hantera samordningen av arbetsmiljöfrågor genom Bas-P. Det är lämpligt i de flesta fall att brandkonsulter (såväl som övriga projektörer) tar fram ett underlag på arbetsmiljörisker till Bas-P i samband med projektering. Brandkonsulter och övriga projektörer ska vara samordnade även inom arbetsmiljöområdet.

AFS 2023:3, 6 kap. 8 §

Projektörerna ska redovisa skriftliga underlag med möjliga lösningar eller förslag på åtgärder till Bas-P för de allvarliga arbetsmiljörisker som kommer att kvarstå i byggskedet. Komplexa lösningar och åtgärder till risker som inte är uppenbara för alla ska beskrivas särskilt noggrant. De skriftliga åtgärdsförslagen ska kunna användas som underlag för arbetsmiljöplanen.

Allmänna råd: Utöver arbeten med särskild risk enligt 11 kap. 12 §, som ska beskrivas i arbetsmiljöplanen, kan exempelvis risker avseende brand, buller, ergonomi eller vibrationer vara allvarliga.

Exempel på risker som inte är uppenbara för alla är geotekniska risker eller brister i en konstruktions stabilitet under både uppförande- och nedmonteringsskeden.

När en projektör i sin tur anlitar andra som projekterar, bör projektören sammanställa de underlag som tas fram och redovisa dem i sin helhet för Bas-P.

Vägledning:

Till byggskedet när det kvarstår allvarliga arbetsmiljörisker, behöver dessa vara noggrant beskrivna. För en brandkonsult kan detta röra sig om specifika brand- eller utrymningsrisker som finns under byggtiden som sedan försvinner när byggnaden är färdigställd. Det skulle exempelvis kunna vara att utrymningssituationen under byggtiden inte kan ses som acceptabel i en hög byggnad innan vissa brandcellsgränser är på plats, eller vissa tekniska system är installerade varpå en specifik plan för brandskydd under byggtid kan behövas. Detta poängteras även i det tillhörande allmänna rådet. BAS-P ska sammanställa och förmedla informationen vidare till berörda.

AFS 2023:3, 7 kap. 2 §

Den som tillverkar monteringsfärdiga byggnader eller anläggningar ska, i tillämpliga delar, se till att bestämmelser i 8 kap. om grundprinciper för att förebygga arbetsmiljörisker, 9 kap. om att planera och projektera för en god arbetsmiljö i byggskedet 3 och 6–9 §§, och 10 kap. om att planera och projektera för en god arbetsmiljö i bruksskedet 2–4 §§, uppfylls under planeringen och projekteringen.

Vägledning:

Föreskriften innehåller krav på de som tillverkar monteringsfärdiga byggnader eller anläggningar. Även för dessa gäller att arbetsmiljörisker förebyggs (AFS 2023:3 8 kap), det finns en god arbetsmiljö i byggskedet (AFS 2023:3 9 kap. 3 § och 6-9 §§) och en god arbetsmiljö i bruksskedet (AFS 2023:3 10 kap. 2-4 §§).

Detta innebär praktiskt att de som tillverkar monteringsfärdiga byggnader eller anläggningar omfattas av samma krav som de som projekterar byggnader och anläggningar avseende krav på tillgänglighet och frångänglighet för personer med nedsatt rörelseförmåga eller orienteringsförmåga.

Specifikt för den som projekterar monteringsfärdiga byggnader gäller att deras arbetsmiljöansvar enligt AFS 2023:3 7 kap. inte är lika omfattande som för projektörer enligt AFS 2023:3 6 kap. Ett praktiskt exempel är i detta fall att den som projekterar en monteringsfärdig byggnad med frångängliga utrymningsvägar inte är ansvarig för att tillse att markhöjder och lutningar utanför aktuell byggnad uppfyller kraven för fortsatt utrymning.

AFS 2023:3, 8 kap. 2 §

För att förebygga arbetsmiljörisker som kan uppstå under bygg- och bruksskedet ska de ansvariga arbeta enligt grundprinciper angivna i andra stycket punkterna 1–3 vid planeringen, projekteringen och byggskedet. I första hand ska lösningar som tar bort arbetsmiljöriskerna väljas.

Grundprinciperna för att förebygga arbetsmiljörisker är följande:

1. Identifiera och undvika risker.
2. Bedöma risker som inte kan undvikas.
3. Hantera risker genom att
 - a) åtgärda riskerna vid källan,
 - b) ersätta farliga ämnen med ämnen som är ofarliga, eller mindre farliga, så långt det är möjligt,
 - c) prioritera gemensamma skyddsåtgärder framför individuella,
 - d) ta hänsyn till den tekniska utvecklingen,
 - e) ta hänsyn till människors olika förutsättningar, och
 - f) ge klara och tillräckliga instruktioner som alla berörda kan förstå.

Allmänna råd: Gemensamma skyddsåtgärder är åtgärder som skyddar flera på arbetsplatsen, exempelvis gemensamma fallskyddsanordningar.

Exempel på att ta hänsyn till den tekniska utvecklingen är att redan under planeringen och projekteringen synliggöra arbetsmiljörisker och hitta projekteringskollisioner med hjälp av olika typer av ritprogram, visualiseringar och andra intelligenta modeller eller program.

Att ta hänsyn till människors olika förutsättningar avser både fysiska och psykiska förutsättningar att utföra arbete. Exempelvis bör man vid utformning av arbetsplatser, samt vid val av arbetsutrustning och produktionsmetoder, skapa förutsättningar för att så många som möjligt ska kunna utföra arbetet utan risk för ohälsa eller olycksfall.

Med instruktioner menas även ritningar och andra beskrivningar som tas fram under projekteringen.

Vägledning:

Paragrafen redogör för de grundprinciper som gäller avseende att förebygga arbetsmiljörisker under bygg – och bruksskede. De som exempelvis medverkar i projektering behöver ha rutiner och förutsättningar för att kunna arbeta i enlighet med grundprinciperna, vilket också framgår i AFS 2023:3, 6 kap. 5 §. Det allmänna rådet ger vägledning i hur arbetsmiljörisker kan förebyggas under projektering och exemplifierar visualisering i form av till exempel 3D-samordning och liknande som bra verktyg för att kunna identifiera arbetsmiljörisker. Detta kan även för en brandkonsult vara kraftfulla verktyg för att kunna identifiera potentiella arbetsmiljörisker.

AFS 2023:3, 10 kap. 2 §

Projekteringen ska genomföras så att det blir möjligt att skapa en god arbetsmiljö för alla arbetstagare som kan förutses komma att arbeta i, eller i anslutning till, en färdig byggnad eller annan anläggning.

Allmänna råd: Exempel på sådana arbetstagare är både de som kommer att arbeta stadigvarande i en verksamhet som kommer att bedrivas och de som kommer att utföra tillfälliga arbeten som städning, varuleveranser, sophämtning, snöskottning och andra arbeten på tak samt annat arbete med drift och underhåll.

Vägledning:

Byggherren ansvarar för att ta fram ett tydligt underlag på vilka lokaler, eller delar av lokaler, som ska vara tillgängliga samt information om arbetstagarnas förutsättningar. I första hand bör byggherren ta fram denna information tillsammans med tillgänglighetssakkunnig och/eller verksamheten. Underlaget ska vara skriftligt. Brandkonsulter ska inte definiera vilka lokaler eller delar av byggnader som projekteras för att vara tillgängliga eller uttala sig om arbetstagares förutsättningar. Om byggherren inte lämnar nämnt underlag och beslutar att inte tillgänglighetsanpassa lokaler är detta byggherrens beslut och ansvar.

AFS 2023:3, 10 kap. 3 §

Under projekteringen ska förslag till utformningen av en färdig byggnad eller annan anläggning granskas, för att bedöma om kraven i arbetsmiljölagen (1977:1160) och Arbetsmiljöverkets föreskrifter kan uppfyllas. För att förebygga arbetsmiljörisker i bruksskedet ska man arbeta enligt grundprinciperna i 8 kap. 2 § under planeringen och projekteringen.

Allmänna råd: Exempel på krav som ska uppfyllas finns i Arbetsmiljöverkets föreskrifter och allmänna råd (AFS 2023:12) om utformning av arbetsplatser.

Vägledning:

Bas-P bör ansvara för samordning av granskning för att bedöma om kraven i arbetsmiljölagen och Arbetsmiljöverkets föreskrifter kan uppfyllas. Identifierade risker som tagits upp och hur de hanteras bör dokumenteras.

AFS 2023:3, 10 kap. 4 §

Vid projektering av en ny byggnad eller annan anläggning för arbetsplatser, ska arbetsplatserna utformas på ett sådant sätt att de blir så tillgängliga att så många som möjligt kan använda dem på lika villkor, även personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga och personer med allergier. Detsamma gäller vid projektering för ombyggnad av arbetsplatser.

Om arbetets art kräver en viss funktionsförmåga, undantas den delen av lokalen där funktionsförmågan är nödvändig från kravet i första stycket, vad gäller tillgänglighet för just denna funktionsförmåga.

Allmänna råd: Exempel på egenskaper som gör en arbetsplats tillgänglig och användbar för så många som möjligt är

1. enkla och tydliga samband mellan lokaler,
2. sammanhängande taktila ledstråk,
3. kontrasterande färgsättning,
4. efterklangstider i ett intervall som är lämpligt för vad lokalen ska användas till,
5. tillräckliga areor och passagemått,
6. inga nivåskillnader,
7. automatiska dörröppnare,
8. lättstädad inredning,
9. lågemitterande material, och
10. kontinuerlig ventilation.

Med ombyggnad avses här förändringar som är så stora att Boverkets krav på tillgänglighet vid ombyggnad gäller.

Vägledning:

Denna paragraf berör helt och hållet ny- och ombyggnation och berör således ej ändringar som ej utgör ombyggnad/tillbyggnad (enligt definition i PBL).

Byggherren ansvarar för att ta fram ett tydligt underlag på vilka lokaler, eller delar av lokaler, som ska vara tillgängliga samt information om arbetstagarnas förutsättningar. I första hand bör byggherren ta fram denna information tillsammans med tillgänglighetssakkunnig och/eller verksamheten. Underlaget ska vara skriftligt. Om svaret är att vissa/alla lokaler ska projekteras som tillgängliga arbetsplatser, så gäller AFS 2023:12 3 kap. 4 § för dessa delar. Om byggherren inte lämnar nämnt underlag och beslutar att inte tillgänglighetsanpassa lokaler är detta byggherrens beslut och ansvar.

Brandkonsulter ska inte definiera vilka lokaler eller delar av byggnader som projekteras för att vara tillgängliga eller avgöra huruvida ett arbete kräver en viss funktionsförmåga.

En arbetsplats ska vid projektering utformas på ett sådant sätt att den blir tillgänglig för så många som möjligt att använda på lika villkor. Detta innebär inte att byggnader redan vid projektering ska tillgänglighetsanpassas för att personer med alla former och kombinationer av nedsatt funktionsförmåga ska kunna utrymma byggnaden på ett säkert sätt. Det är exempelvis inte rimligt att samtliga lokaler vid nybyggnation förses med larmanordningar som kan uppfattas av personer med både nedsatt syn och hörsel.

AFS 2023:3 10 kap. 4 § redovisar lägsta krav för ett grundutförande i tillgänglighetsanpassning som gäller för samtliga byggnader som ska innehålla arbetslokaler, oavsett arbetstagarnas förutsättningar. I de allmänna råden till denna paragraf ges exempel på tillgänglighetsanpassning som är nödvändig för den dagliga verksamheten. I AFS 2023:12 3 kap. 4 § föreskrivs det vidare hur utrymningsvägar ska tillgänglighetsanpassas för att byggnaden ska ha de

grundläggande förutsättningar som krävs för att en arbetsgivare ska kunna uppfylla sitt arbetsgivaransvar utan att behöva genomföra en större ändring i byggnadens utformning. Tas det, exempelvis vid en nybyggnation av ett kontor, inte hänsyn till att det kan finnas behov av tillfälliga utrymningsplatser så är yta för detta ofta mycket svårt att ordna i efterhand.

Krav på byggnadens grundutformning med avseende på utrymningssäkerhet är ytterst byggherrens ansvar att hantera och ska säkerställas för samtliga lokaler redan vid projektering av ny- och ombyggnationer. Byggherren bör ta hjälp av brandsakkunnig för att säkerställa utrymningssäkerheten.

Grundutformningen enligt projekteringskraven i AFS 2023:3 10 kap. 2-4 §§ säkerställer dock inte att samtliga arbetstagare kan använda lokalerna på lika villkor utan de ger arbetsgivaren förutsättningarna att anpassa lokalerna så att de uppfyller sitt arbetsgivaransvar utifrån de arbetstagare som faktiskt ska vistas i lokalerna. Byggs det exempelvis ett nytt kontor ska kontoret efter projektering vara utformat med tillgängliga lokaler enligt AFS 2023:3 10 kap. 2-4 §§ och tillgängliga utrymningsvägar enligt AFS 2023:12 3 kap. 4 § vilket är byggherrens ansvar att tillse. Har en arbetstagare som ska arbeta i lokalerna en nedsatt hörselförmåga så är det i ett senare skede arbetsgivarens ansvar att tillse att lokalerna är försedda med blyxtljus i tillräcklig omfattning om det finns krav på utrymningslarm i lokalerna. Ytterligare krav kring detta finns i bilaga 2 avsnitt 2.12 i AFS 2023:12, där följande framgår:

"Om arbetstagarnas hörsel eller syn är nedsatt, till exempel beroende på att de använder personlig skyddsutrustning, ska varselsystemen kompletteras eller bytas."

Om sådana förutsättningar är kända så ska denna anpassning göras redan i projekteringsskedet och i samråd med arbetsgivaren som ska använda lokalerna. Observera att även kraven i AFS 2023:12 4 kap. ska uppfyllas för den färdiga arbetsplatsen med undantag enligt AFS 2023:12 2 Kap 1-6 §§ (se vägledning för dessa paragrafer).

När det gäller krav på tillgänglighet vid andra ändringar än ombyggnad/tillbyggnad är kravnivån enligt PBL/PBF många gånger samma vid mindre som vid större ändringsarbeten. Detta beror på att just tillgänglighetsanpassning är ett specialfall vid ändringar där samma hänsyn inte får tas till ändringens omfattning som för övriga egenskapskrav, se PBL kunskapsbanken. Som stöd för att avgöra vilken del av AFS som ska tillämpas (krav för ombyggnad eller annan ändring än tillbyggnad/ombyggnad) hänvisar sista stycket i AFS 2023:3 10 kap. 4 § till att förutsättningen för att tillämpa krav i AFS 2023:3 10 kap. 2-4 §§ är att ändringen definitionsmässigt också utgör en ombyggnad. Grundförutsättningen för att tillämpa AFS 2023:3 10 kap. 2-4 §§ är alltså att en ändring också är ombyggnad enligt den definition som PBL/PBF utgår från. I praktiken medför detta även att en annan ändring än ombyggnad/tillbyggnad kan medföra vissa krav på tillgänglighetsanpassning, men så länge det inte är en ombyggnation enligt definitionen i PBL/PBF så ställs inga krav utifrån AFS på anpassning av frångängligheten.

För andra ändringsarbeten gäller samma krav som för befintliga arbetsplatser där AFS 2023:12 3 kap. 3 §, 58 § och 4 kap. 4 § ska tillämpas, detta gäller alltså oavsett om krav föreligger på tillgänglighetsanpassning av lokalerna eller ej i samband med annan ändring än ombyggnad/tillbyggnad enligt PBL/PBF. Det innebär i praktiken att dessa arbetsplatser behöver frångänglighetsanpassas först när behovet uppstår och rutiner kan ersätta behov av talad tvåvägskommunikation vid utrymningsplats.

AFS 2023:12 Utformning av arbetsplatser

AFS 2023:12, 2 kap. 1 §

Bestämmelserna i 2–6 kap. reglerar utformning, projektering, drift och underhåll av arbetsplatser i och i anslutning till byggnadsverk. Bestämmelserna reglerar även arbetsplatser i färdigställda utrymmen och bodar som förekommer inom utvinningsindustrin och byggnads- och anläggningsindustrin.

Vägledning:

Detta är en generell paragraf som anger omfattningen om vad föreskrifterna reglerar.

AFS 2023:12, 2 kap. 2 §

För arbete som inte utförs i eller i anslutning till byggnadsverk och för arbetsplatser i transportmedel gäller bara 6 kap. 16 § första stycket, 17 och 19 §§ om utrustning för första hjälpen samt 6 kap. 20 och 21 §§ vad avser ögonspolningsanordningar.

För icke färdigställda utrymmen inom utvinningsindustrin gäller bara

1. bestämmelserna i 3 kap. 37–65 §§ om personalutrymmen,
2. bestämmelserna i 5 kap. 23, 24 och 26 §§ om belysning, och
3. bestämmelserna i 6 kap. 16–21 §§ om första hjälpen.

För icke färdigställda utrymmen inom byggnads- och anläggningsindustrin gäller bara

1. bestämmelserna i 3 kap. 8 § om förutsättningar för underhåll, 14 § om gångdörr vid portar, 18 § om fönster och ventilationsdon, 20 § om solavskärmning, 23 och 24 §§ om dörrar och portar, 37–65 §§ om personalutrymmen,
2. bestämmelsen i 3 kap. 67 § om skydd mot väder och vind för allt byggnadsarbete som utförs utomhus,
3. bestämmelserna i 5 kap. 16 § om termiskt klimat, och 23, 24 och 26 §§ om belysning, och
4. bestämmelserna i 6 kap. 10 och 11 §§ om skydd mot sammanstötning och skärskador samt 18–21 §§ om första hjälpen.

Vägledning:

För arbetsplatser inom byggnads- och anläggningsindustri gäller föreskrifterna endast i färdigställda utrymmen och i bodar. Vidare hänvisning sker till vilka paragrafer som även gäller inom icke färdigställda utrymmen enligt AFS 2023:12.

Observera att brand- och utrymningssäkerhet enligt krav i AFS 2023:13 5 kap. avseende byggnads- och anläggningsarbete och Boverkets föreskrifter (BFS 2024:4) om aktsamhet vid bygg-, rivnings och markåtgärder fortsatt ska beaktas så att utrymning kan ske på ett säkert sätt även om det sker under mer riskfyllda förhållanden under byggskedet än för en färdigställd byggnad/anläggning. För alla komplexa arbetsplatser inom byggnads- och anläggningsindustri bör alltid en plan för arbetsmiljön och säkerhet under byggskede tas fram i tidigt skede, med utgångspunkt i hur man planerar att uppföra byggnaden/anläggningen och vilka metoder som avses användas.

AFS 2023:12, 2 kap. 3 §

Vid tillämpning av bestämmelserna i 2–6 kap. gäller följande undantag.

1. Vid ny- och ombyggnad gäller inte 3 kap. 3 och 58 §§ samt 4 kap. 4 § första stycket.
2. Om risken för skadlig värme till en helt övervägande del beror på solstrålning gäller inte 5 kap. 19–22 §§ om arbete i stark värme.
3. Vid arbete i räddningstjänst gäller inte 5 kap. 19–22 §§ om arbete i stark värme.

Vägledning:

Detta är en generell paragraf som anger omfattningen om vad föreskrifterna reglerar.

Vid nybyggnad och ombyggnad gäller inte AFS 2023:12 3 kap. 3 och 58 §§ samt 4 kap. 4 § första stycket. För att detta ska gälla en ändring ska ändringen vara så pass omfattande att den betraktas som en ombyggnad.

Slutsatsen av detta är att AFS 2023:12 3 kap. 3 och 58 §§ samt 4 kap. 4 § första stycket gäller för befintliga arbetsplatser samt drift- och underhållsåtgärder eller ändringar som inte är omfattande nog för att ses som ombyggnad. Vid projektering för nybyggnad eller ombyggnad gäller istället AFS 2023:3 10 kap. 4 § och AFS 2023:12 3 kap. 4 §.

AFS 2023:12 3 kap. 3 § beskriver krav på tillgänglighet på befintliga arbetsplatser för de arbetstagare som behöver använda dem. För befintliga arbetsplatser som inte ändras (eller där ändring inte utgör ombyggnad/tillbyggnad) finns möjligheter för arbetsgivaren tillsammans med de berörda arbetstagarna att själva bedöma vilka delar av arbetsplatsen som behöver vara tillgängliga.

AFS 2023:12 3 kap. 58 § beskriver krav på att det ska finnas toaletter på befintliga arbetsplatser som är tillgängliga för alla som behöver använda dem.

I AFS 2023:12 4 kap. 4 § första stycket framgår att om en utrymningsväg på en befintlig arbetsplats är utformad så att arbetstagare med nedsatt funktionsförmåga inte kan utrymma hela vägen till en säker plats på egen hand, ska det normalt finnas en tillfällig utrymningsplats i eller i anslutning till utrymningsvägen. Den tillfälliga utrymningsplatsen och vägen till denna ska vara tillgänglig.

För både AFS 2023:12 3 kap. 3 § och AFS 2023:12 4 kap. 4 § första stycket finns en tydlighet i att kraven rör arbetstagare på arbetsplatsen. För AFS 2023:12, 3 kap. 58 § finns på motsvarande sätt en formulering att det behöver finnas ett behov för att kravet i paragrafen ska gälla. Detta innebär att för befintliga arbetsplatser där de inte finns arbetstagare med nedsatt funktionsförmåga eller personer som är i behov att använda en tillgänglig toalett så gäller inte kraven i AFS 2023:12 3 kap. 3 och 58 §§ samt 4 kap. 4 § första stycket.

Krav gällande underhåll och städning av en arbetsplats ställs i AFS 2023:12, 3 kap. 69 §. Det framgår tydligt att det är arbetsgivarens ansvar att arbetsplatser underhålls och rengörs enligt rutiner som ska vara anpassade efter verksamheten på arbetsplatsen, arbetstagarnas förutsättningar och arbetsplatsens utformning. En tydlig gränsdragning när underhåll av till exempel en byggnadsdel övergår till att bli en ändring är inte alltid lätt att göra. Bedömning måste göras från fall till fall med utgångspunkt i vad underhållet avser och vilka funktioner och delar av byggnaden/arbetsplatsen som påverkas av underhållsåtgärden. Stöd kan till viss del fås via PBL kunskapsbanken med praktiska exempel kring gränsdragning mellan underhåll och ändring samt när en ändring eventuellt också innebär en ombyggnad.

AFS 2023:12, 2 kap. 4 §

Bestämmelserna i 2–6 kap. gäller inte

1. arbetsplatser i sådana anläggningar av hemlig natur för totalförsvaret som avses i 9 kap. 15 § plan- och bygglagen (2010:900), eller
2. under fältmässiga övningar inom totalförsvaret.

Vägledning:

Detta är en paragraf som beskriver undantag för anläggningar av hemlig natur samt under fältmässiga övningar för totalförsvaret. Enligt 9 kap. 15 § i plan- och bygglagen (2010:900) ska beslut för undantag ske i samråd med länsstyrelsen.

AFS 2023:12, 2 kap. 7 §

Arbetsgivaren ansvarar för att föreskrifterna i 1 och 3–7 kap. följs med undantag av bestämmelsen i 3 kap. 4 § om projektering för ny- och ombyggnad.

Den arbetsgivare som inte råder över en arbetsplats behöver dock bara följa 5 kap. 18 § andra stycket om termiskt klimat och 19–22 §§ om arbete i stark värme, 6 kap. 16 § första stycket, 17 och 19 §§ om utrustning för första hjälpen och 20–21 §§ vad avser ögonspolningsanordningar samt 7 kap. 4 § om information och instruktion till arbetstagarna.

Med arbetsgivare likställs den som hyr in arbetskraft.

Av 3 kap. 5 § tredje stycket arbetsmiljölagen (1977:1160) följer att den som ensam eller gemensamt med familjemedlem driver yrkesmässig verksamhet utan anställda omfattas av bestämmelserna om såväl arbetsgivare som arbetstagare i detta kapitel. Den som driver sådan verksamhet omfattas dock inte av bestämmelserna i 3 kap. 4 § om projektering för ny- och ombyggnad, 4 kap. 3 § om rutiner och övningar för utrymning och 16 § om rutiner för brandskydd, 5 kap. 16 och 18–21 §§ om termiskt klimat samt 7 kap. 4 § om information och instruktion till arbetstagarna.

Den som driver sådan verksamhet som avses i fjärde stycket utan att råda över arbetsplatsen behöver dock bara följa 5 kap. 22 § om skyddsutrustning samt 6 kap. 16 § första stycket, 17 och 19 §§ om utrustning för första hjälpen och 20 och 21 §§ vad avser ögonspolningsanordningar.

Av 1 och 3 kap. arbetsmiljölagen följer att föreskrifterna i 3–7 kap. under vissa omständigheter kan medföra skyldigheter även för andra än arbetsgivare.

Allmänna råd: Arbetsgivaren råder inte över arbetsplatsen om arbetsgivaren varken äger eller har hyresavtal för arbetsplatsen eller av annan anledning inte har möjlighet att påverka utformningen av arbetsplatsen. Exempel på arbetsplatser som arbetsgivaren inte råder över är när arbetet sker i någon annans enskilda hem eller service- och underhållsarbete hos en företagskund. För alla arbetsgivare, även de som omfattas av undantaget i denna paragraf, finns bestämmelser om ansvar för arbetstagares hälsa och säkerhet på arbetsplatsen i arbetsmiljölagen och Arbetsmiljöverkets övriga föreskrifter. I arbetsmiljölagen finns till exempel krav på personalutrymmen.

Vägledning:

Denna paragraf redogör för undantag för ensamföretagare samt familjeföretag.

När privatpersoner anlitar ett företag att utföra tjänster i hemmet betraktas inte privatpersonen som arbetsgivare. Arbetsgivare är i det fallet företaget där arbetstagaren är anställd.

AFS 2023:12, 2 kap. 8 §

Den som är byggherre, projektör eller tillverkar monteringsfärdiga byggnader eller anläggningar ska följa bestämmelsen i 3 kap. 4 § om projektering för ny- och ombyggnad.

Den som är byggherre, byggarbetsmiljösamordnare, projektör eller tillverkar monteringsfärdiga byggnader eller anläggningar ska beakta föreskrifterna i 3–7 kap. med undantag av

1. bestämmelserna i 3 kap. 3 och 58 §§ om tillgänglighet på befintliga arbetsplatser, 59 § om kontroll och 69 § om underhåll och rengöring,
2. bestämmelserna i 4 kap. 2 § andra stycket om arbetsgivarens ansvar, 3 § om rutiner för utrymning, 4 § om utrymning av befintliga arbetsplatser, 15 § om underhåll och 16 § om rutiner,
3. bestämmelserna i 5 kap. 7 och 12 §§ om kontroll och underhåll, 18 § andra stycket om att arbetsgivaren ska vidta andra åtgärder och 19–22 §§ om arbetsgivarens åtgärder vid arbete i stark värme,
4. bestämmelserna i 6 kap. 15 och 20 §§ om kontroller och 21 § om information till arbetstagarna, och
5. bestämmelserna i 7 kap. 4 § om information och instruktion till arbetstagarna.

Bestämmelser om hur byggherrar, byggarbetsmiljösamordnare, projektörer och de som tillverkar monteringsfärdiga byggnader eller anläggningar ska beakta föreskrifterna finns i Arbetsmiljöverkets föreskrifter och allmänna råd (AFS 2023:3) om projektering och byggarbetsmiljösamordning – grundläggande skyldigheter.

Allmänna råd: Med den som tillverkar monteringsfärdiga byggnader eller anläggningar avses den som ska se till att arbetsmiljösynpunkter beaktas vid projekteringen, både när det gäller bygg- och bruksskedet, och se till att olika delar av projekteringen samordnas enligt 3 kap. 7 h § arbetsmiljölagen. Den som tillverkar kan själv projektera och tillverka byggnaden eller anläggningen eller delar av den eller låta andra göra det.

Vägledning:

I en totalentreprenad kan projekteringsansvaret övertas av totalentreprenören enligt Arbetsmiljölagen 3 kap. 7 c §. I de flesta total- och generalentreprenader är detta möjligt men i en delad entreprenad är detta omöjligt.

Bostäder (Verksamhetsklass 3A, 3B och 3C enligt BFS 2024:7) är avsedda och projekterade att användas för bostad och förutsättningar för utrymning gäller därmed för bostadsändamål. Därför kan krav på tillfälliga utrymningsplatser inte ställas för boende i bostäder. Observera att krav fortsatt kan gälla för eventuell personal.

Det är viktigt att i tidigt skede av projekteringen fastställa vilka delar av en arbetsplats och dess omgivning som ska vara tillgängliga även för personer med nedsatt funktionsförmåga. Det är även viktigt att fastställa graden av nedsatt funktionsförmåga som arbetstagarna förutses kunna ha och ändå kunna utföra arbetet på ett säkert sätt, både för dem själva och deras kollegor eller de personer de har hand om i sitt arbete. Om samtliga personer som förväntas använda utrymningsvägarna från en lokal, har ett arbete som i sig kräver tyngre lyft (som exempelvis förskolelärare eller vårdpersonal) så är det möjligt att anpassa tillgänglighetsfunktionerna efter detta. Se även vägledningen för AFS 2023:3 10 kap. 4 § avseende undantag beträffande tillgänglighet baserat på arbetets art.

Utgångspunkten vid projektering av arbetsplatser är att arbetsplatserna ska utformas på ett sådant sätt att de blir så tillgängliga att så många som möjligt kan använda dem på lika villkor, enligt AFS 2023:3 10 kap. 4 §. I AFS 2023:3 3 kap. 4 § slås det fast att om arbetets art kräver en viss funktionsförmåga, undantas den delen av lokalen där funktionsförmågan är nödvändig från kravet, vad gäller tillgänglighet för just denna funktionsförmåga. Ansvar för att informera konsulterna om vilken typ av arbetsuppgifter som kan utföras, utifrån en viss nivå av nedsatt funktionsförmåga, och därmed också kraven utifrån Arbetsmiljöverkets författningssamlingar, ligger på byggherren. En sakkunnig av tillgänglighet kan anlitas för att hjälpa byggherren med detta. Det är dock viktigt att den sakkunnige av tillgänglighet har fullständiga kunskaper när det gäller tillgänglighetskrav inom arbetsmiljöområdet, arbetsmiljölagen och dess tillämpningsföreskrifter och inte enbart inom plan- och bygglagen och dess tillämpningsföreskrifter. Exempelvis kan en förskolelärare antagligen förutsättas ha möjlighet att öppna en dörr med dörrstängare om denne även bedöms kunna utföra första hjälpen på ett barn, byta blöja, klä på och av och så vidare. Då bör det vara acceptabelt att utrymning sker via en dörr med dörrstängare under förutsättning att utrymningen (och eventuell återinrymning att hämta fler barn) kan förväntas genomföras som planerat ändå. Däremot är det normalt inte acceptabelt att samma person ska passera en dörr med dörrstängare åtskilliga gånger varje arbetspass som en del av det dagliga arbetet, freeswing eller magnetuppställda dörrar kan då vara ett lämpligt alternativ.

Observera att ansvaret över bedömningen avseende vilket behov av tillgänglighetsanpassning som krävs alltid ligger hos byggherren med eventuellt stöd av sakkunnig av tillgänglighet anlita utifrån kompetenskravet i AFS 2023:3, 2 kap. 13 §. Detta gäller både vid normal användning och i händelse av utrymning.

Byggherren bör tillsammans med tillgänglighetskonsult (och arbetsgivaren för den planerade verksamheten där detta finns fastställt vid projektering) ta fram ett underlag på vilka delar av en byggnad som ska vara tillgängliga för personer med nedsatt funktionsförmåga samt vilken typ av nedsatt funktionsförmåga som ska förutsättas, till exempel genom en ritning/skiss med markerade ytor på vad som ska vara tillgängligt för personer med nedsatt funktionsförmåga. Detta bör tas fram både för ytor inom byggnadsverket samt dess omgivning och ingå som en del av kravställande dokumentation avseende brandskyddet (till exempel Brandskyddsbeskrivningen) där kraven avseende till exempel utrymningsplats eller tillgänglig utrymningsväg för de aktuella ytorna beskrivs.

AFS 2023:12, 3 kap. 4 §

När ett byggnadsverk som ska innehålla tillgängliga arbetsplatser ska projekteras för ny- eller ombyggnad ska

byggnadsverket dimensioneras för personer som använder en mindre utomhusrullstol, alltså en eldriven rullstol för begränsad utomhusanvändning, sambanden mellan olika delar eller rum på arbetsplatsen underlätta för arbetstagarna att hitta och få en överblick,

tillfälliga utrymningsplatser finnas om inte utrymningsvägarna är tillgängliga hela vägen till säker plats,

utrymningsvägarna vara tillgängliga hela vägen till en säker plats, eller till tillfälliga utrymningsplatser,

tillfälliga utrymningsplatser ha tvåvägskommunikationssystem, och minst en toalett på varje våningsplan vara tillgänglig.

Allmänna råd: Dimensionerande vändmått för en mindre utomhusrullstol är en cirkel med diametern 1,50 meter. Det fria passagemåttet i dörrar för en sådan rullstol behöver vara minst 0,80 meter när dörren är uppställd i 90°.

Exempel på hur utrymningsplatser kan utformas finns i Boverkets byggregler (BBR).

I allmänna råd till 58 § finns information om hur en tillgänglig toalett bör utformas.

Hänvisningen till BBR i det allmänna rådet kan likställas med hänvisning till BFS 2024:7.

Vägledning:

10 kap. 4 § i AFS 2023:3 anger att arbetsplatser, både vid nybyggnad och ombyggnad, ska projekteras på ett sådant sätt att de blir tillgängliga så att så många som möjligt kan använda dem på lika villkor, även personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga.

Detta innebär i praktiken att tillgänglig arbetsplats medför krav på frångänglighetsanpassad utrymning vid projektering, både ny- och ombyggnad, enligt AFS 2023:12.

Svar från Arbetsmiljöverket:

Arbetsmiljöverket har tidigare svarat på frågor kopplade till frångänglighet och projektering av tillfälliga utrymningsplatser⁶. I nedanstående punktlista har olika grundpelare sammanställts som omnämndes i svaren:

- *Grundkravet är att alla arbetstagare ska kunna utrymma arbetsplatsen snabbt och säkert. Om utrymningsvägarna inte är tillgängliga hela vägen till säker plats (i det fria) för personer med nedsatt funktionsförmåga, ska det normalt finnas tillfälliga utrymningsplatser för dessa personer.*
- *Samma bedömningar beträffande avstånd och risken för att en utrymningsväg blir blockerad ska gälla för alla, oavsett funktionsförmåga.*
- *Utrymning ska kunna ske på tillfredsställande sätt och inom rimlig tid.*

Arbetsmiljöverket har skriftligen svarat följande till BRA i samband med framtagandet av denna version av aktuell vägledning:

- *Det är endast en brand som utgör det dimensionerande scenariot.*
- *45 m gångavstånd kan användas som ett generellt maximalt accepterat gångavstånd för arbetstagare utifrån AFS 2023:12 som en konsekvens av avståndsangivelserna i BFS 2024:7 (Verksamhetsklass 1).*

Inför framtagandet av den första versionen av denna vägledning 2021 svarade Arbetsmiljöverket följande till BRA vilket fortsatt bedöms gälla:

- *Vid brand i den egna lokalen ska utrymning kunna ske på tillfredsställande sätt och inom rimlig tid, till det fria eller till en annan säker plats. Om utrymningsvägen inte är tillgänglig hela vägen till det fria ska det finnas en tillfällig utrymningsplats. Den tillfälliga utrymningsplatsen kan utgöras av antingen en utrymningsplats som det definieras i BBR eller av en plats i en annan brandcell (kan till exempel vara trapphus) som uppfyller det som framgår av definitionen av tillfällig utrymningsplats (i AFS).*
- *Vid brand utanför den egna lokalen (som spärrar den tillfälliga utrymningsplatsen) kan den egna lokalen fungera som en tillfällig utrymningsplats i annan brandcell där man kan invänta hjälp.*

Avgörande för bedömning av krav på antal tillfälliga utrymningsplatser bedöms vara gångavstånd, larmsystem, sprinkler och i vissa fall personantal. Gångavstånd omnämns inte i AFS 2023:12 men det finns en indirekt koppling i och med att utrymningsvägarna i byggnaden i grunden projekteras utifrån BFS 2024:7 där krav på gångavstånd ställs till utrymningsvägar. Som nämnt ovan har Arbetsmiljöverket meddelat BRA att ett gångavstånd om 45 m kan användas som ett generellt maximalt accepterat gångavstånd för arbetstagare utifrån AFS 2023:12. Detta avstånd är då oberoende av arbetstagarens funktionsförmåga.

⁶ Svar som fanns på Arbetsmiljöverkets hemsida 2021 i samband med framtagandet av första versionen av denna vägledning och som Arbetsmiljöverket meddelat fortsatt gäller.

BRA:s tolkning är att en jämförelse kan och bör göras med lösningar enligt preciserade krav i BFS 2024:7 i verksamhetsklass 1 då det berör arbetsplatser. Arbetstagare bedöms generellt ha god lokalkännedom på sin arbetsplats vilket är ett av kriterierna för verksamhetsklass 1. Maximalt avstånd för utrymning blir då i grunden 45 m varav avstånd i sammanfallande väg får uppgå till 30 m, i enlighet med BFS 2024:7. Även i de fall verksamheten, enligt Boverkets klassificering av verksamhetsklasser, tillhör en annan verksamhetsklass än verksamhetsklass 1 bedöms det som rimligt att för arbetstagare i lokalerna, vilka är de AFS 2023:12 berör, använda verksamhetsklass 1-krav som referens vid projektering av tillgänglig utrymning. Detta bedöms även som motiverbart för elever i en skola vilka klassas som arbetstagare och omfattas av AFS 2023:12. För arbetstagare inom verksamhetsklass 2, 3, 4 och 5 finns det generellt inte någon ökad brandrisk jämfört med i lokaler som faller under verksamhetsklass 1 i BFS 2024:7. Nämda bedömningar är i linje med Arbetsmiljöverkets svar till BRA vilket innebär att gångavstånd om 45 m kan användas som ett generellt maximalt gångavstånd för arbetstagare utifrån AFS 2023:12. Undantag kan förekomma i speciella verksamheter med risker kopplat till mycket snabb initial brandspridning, och för dessa fall bör maximalt tillåtet gångavstånd reduceras med 1/3 i enlighet med BFS 2024:7.

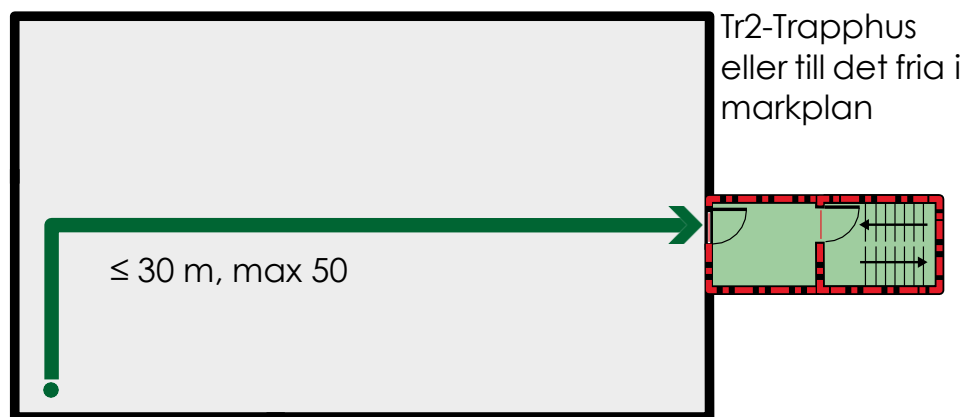
Vid ombyggnationer ska inte bara lokalen som faller inom byggreglernas krav för tillgänglighet anpassning beaktas, utan hela vägen till säker plats (det fria), alternativt till en tillfällig utrymningsplats. För att uppfylla 3 kap. 4 § i AFS 2023:12 behöver kraven på tillgänglig utrymning säkerställas.

Referensfall

Två referensfall har tagits fram som grundar sig i lösningar enligt preciserade krav i BFS 2024:7 för verksamhetsklass 1. Referensfallen avser risken för att bli instängd vid brand inom den egna lokalen och utifrån dessa har vägledande exempel tagits fram avseende utformningar av lokaler samt tillgång till utrymningsplatser.

Referensfall 1:

Referensfall sett till risken att bli instängd vid brand inom den egna lokalen, verksamhetsklass 1. En utrymningsväg, max 30 m och 50 personer.

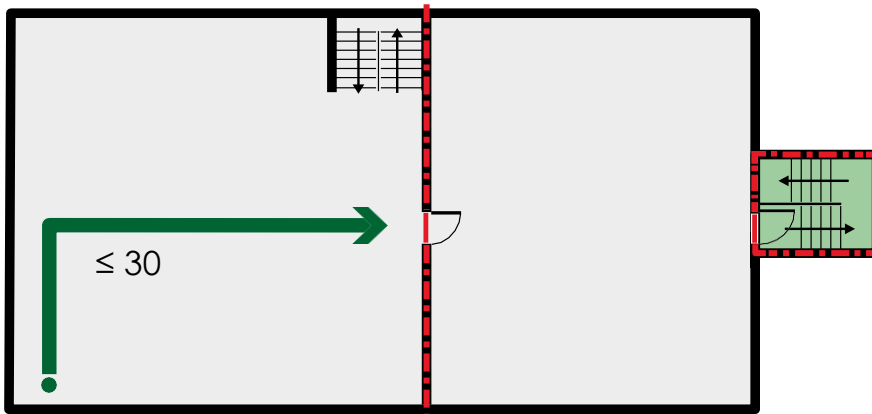

Figur 1. Referensfall 1.

Referensfall 2:

Referensfall sett till risken att bli instängd vid brand inom den egna lokalen, verksamhetsklass 1. Vänstra brandcellen utrymmer via annan brandcell och vidare till utrymningsväg, alternativt via internt trappa till plan nedanför och vidare till det fria. Internt trappan är placerad så att sammanfallande väg för utrymning maximeras, det vill säga 30 m från sista punkt.

Vid brand inom den vänstra lokalen i nära anslutning till internt trappan måste samtliga personer utrymma över annan brandcell. Detta är en utformning enligt preciserade krav enligt BFS 2024:7. Maximalt personantal i detta referensfall är beroende av bredd på dörrar och trappor.

Figur 2. Referensfall 2.

Genom att jämföra mot ovanstående lösningar är bedömningen att utrymning vid brand inom den egna lokalen kan ske på ett tillfredsställande sätt och inom rimlig tid så länge nämnda gångavstånd uppfylls. Gångavståndet beräknas då till den tillfälliga utrymningsplatsen som placeras i utrymningsvägen, alternativt till brandcellsgräns mot annan brandcell. Med en sådan lösning utgör således arbetslokalen en av de två tillfälliga utrymningsplatserna och har krav på kommunikationsutrustning. Den andra tillfälliga utrymningsplatsen placeras i utrymningsvägen (annan brandcell) eller i angränsande brandcell. Mer än 50 personer inom lokalen är motiverbart sett till referensfall 2 (det finns dock undantag, se exempel 5 längre ner i detta dokument). Grundpelarna som omnämns i tidigare punktlista (se sidan 28) bedöms som hanterade och bemötta med detta synsätt.

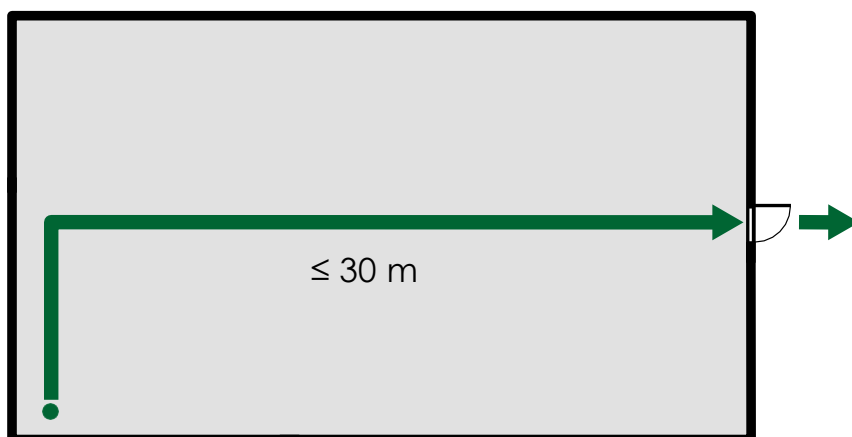
Om automatiskt brand- och utrymningslarm finns installerat bör möjligheter finnas att verifiera gångavstånd längre än vad preciserade krav i BFS 2024:7 anger för verksamhetsklass 1. Detta måste dock bedömas i varje enskilt fall och är inget som denna vägledning ytterligare konkretiserar. För sprinklers inverkan se avsnitt nedan.

Vägledande exempel

Nedan ges ett antal exempel på hur olika layouter bedöms kunna lösas. Exempelen gäller verksamheter inom alla verksamhetsklasser i Boverkets klassificering av verksamhetsklasser, med undantag för verksamhetsklass 0 som kräver analytisk dimensionering och särskild bedömning. Gångavstånden i exemplen gäller utan förekomst av brand- och utrymningslarm eller sprinkler (vid förekomst av dessa tekniska system kan gångavstånd i många fall ökas). I exemplen är tillfälliga utrymningsplatser markerade i figurerna. Vägledning avseende hur en tillfällig utrymningsplats bör utformas ges i detta dokument efter nedanstående exempel.

Exempel 1.

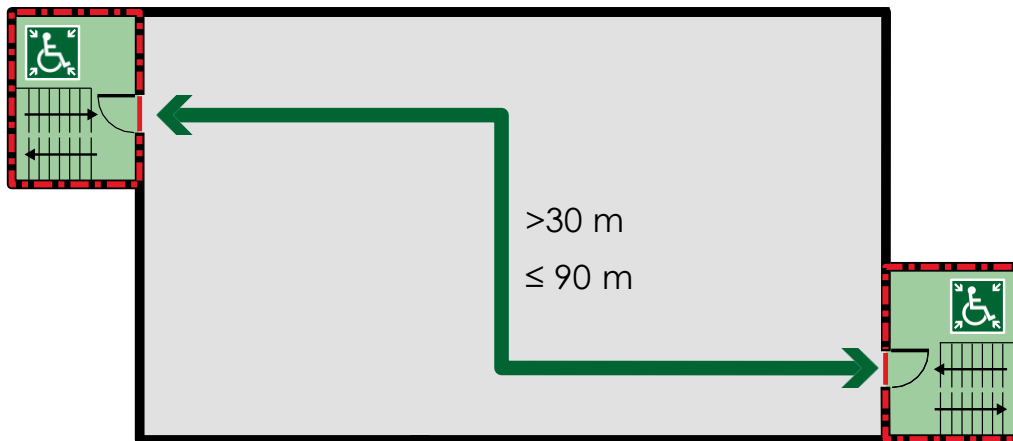
Lokal i markplan som leder till säker plats. Max 30 m gångavstånd till utrymningsväg. Normalt max 50 personer men ett högre personantal kan i vissa fall motiveras efter särskild bedömning. Utrymningsväg görs frångänglig hela vägen till säker plats, ingen tillfällig utrymningsplats behövs. Risken att bli instängd i den egna lokalen vid brand kan jämföras, och likställas, med referensfall 1 och 2. Principen skulle även kunna gälla utrymning till en sluss innan ett Tr2-trapphus, men med tillägget att tillfällig utrymningsplats behöver anordnas i slussen (alternativt i trapphuset), vilket kan likställas med referensfall 1.

Figur 3. Exempel 1.

Exempel 2.

Två tillfälliga utrymningsplatser placerade i olika trapphus. Max 90 m gångavstånd mellan de tillfälliga utrymningsplatserna. Exemplet förutsätter ingen sammanfallande väg för utrymning. Maximalt gångavstånd ska beräknas enligt BFS 2024:7 beträffande total sträcka och sammanfallande gångavstånd.

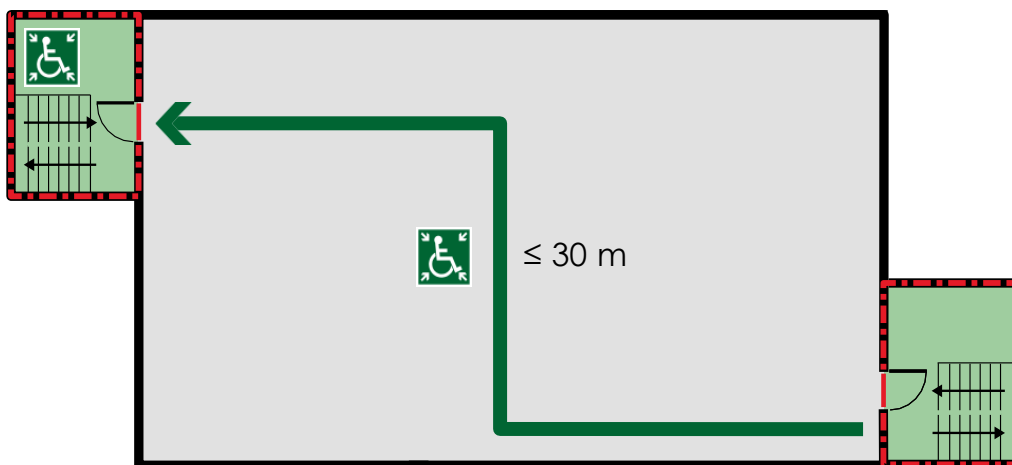

Figur 4. Exempel 2.

Exempel 3.

Max 30 m gångavstånd till utrymningsväg. En utrymningsplats anordnas inom utrymningsväg, till exempel trapphus, och en inom arbetslokalen. Risken att bli instängd i den egna lokalen vid brand kan jämföras, och likställas, med referensfall 1 och 2.

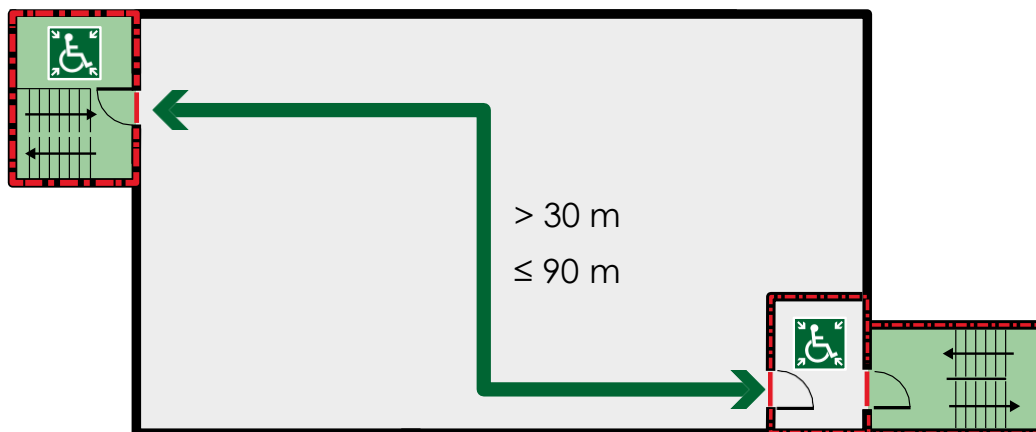
Vid placering av tillfällig utrymningsplats utomhus vid den utvändiga trappan, se exempel 5.

Figur 5. Exempel 3.

Exempel 4A.

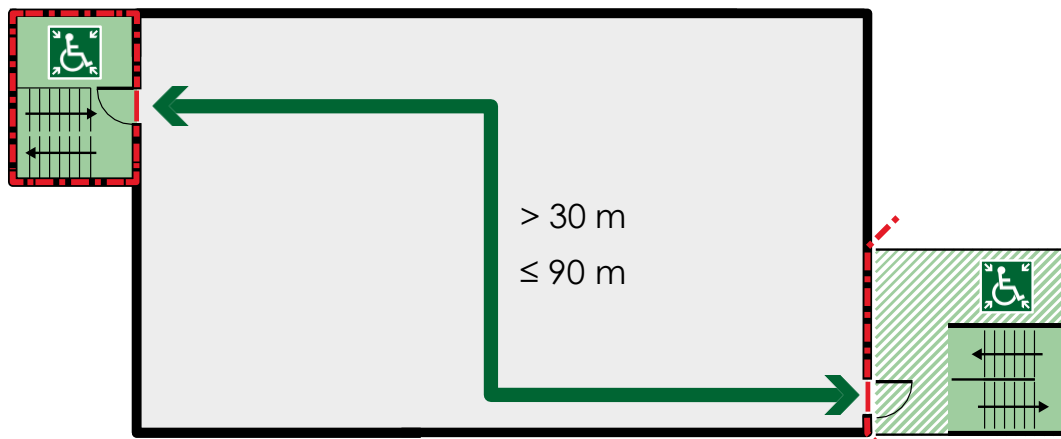
Mer än 30 m gångavstånd till utrymningsväg. En utrymningsplats anordnas inom utrymningsväg, till exempel trapphus, och en inom egen brandcell i anslutning till den andra utrymningsvägen. I detta exempel kan gångavståndet mellan de två tillfälliga utrymningsplatserna vara 90 m. Exemplet förutsätter ingen sammanfallande väg för utrymning. Maximalt gångavstånd ska beräknas enligt BFS 2024:7 beträffande total sträcka och sammanfallande gångavstånd.

Figur 6. Exempel 4A.

Exempel 4B.

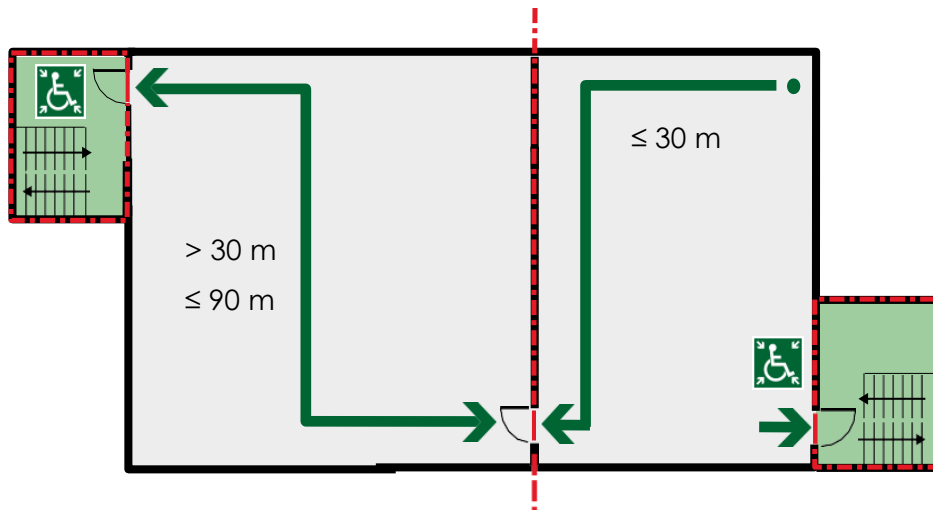
Samma förutsättningar som i exempel 4A, men med utrymningsplats på plattform utomhus istället för invändigt i egen brandcell.

Figur 7. Exempel 4B.

Exempel 4C.

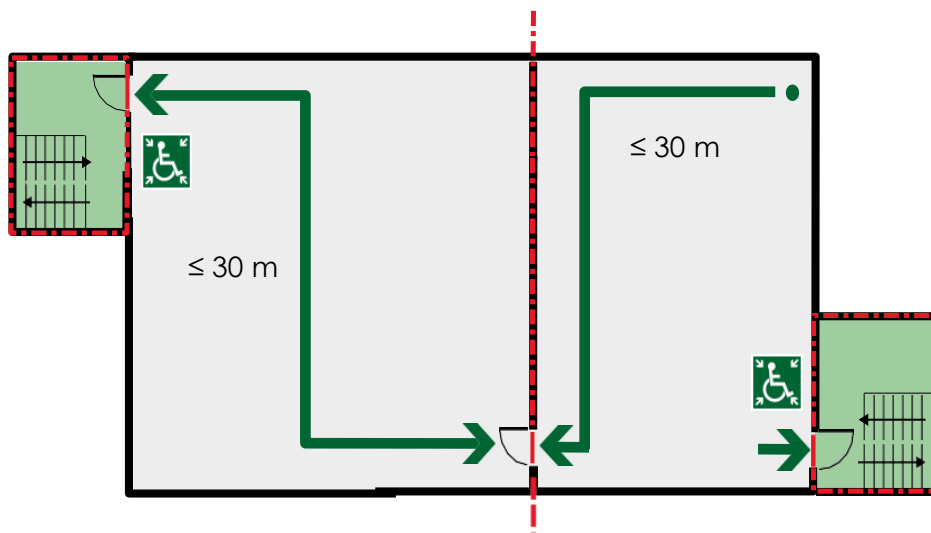
Mer än 30 m gångavstånd till utrymningsväg. Brandcellsgräns skapas som delar av lokalen. Vänstra delen i figuren nedan har tillgång till två utrymningsplatser i angränsande brandceller, den högra delen i figuren nedan utformas lika som i exempel 3 och med tillfällig utrymningsplats inom den egna lokalen. För den högra delen av figuren gäller max 30 m till brandcellsgräns. Risker att bli instängd i den egna lokalen vid brand kan jämföras, och likställas, med referensfall 1 och 2.

Figur 8. Exempel 4C.

Exempel 4D.

Samma som exempel 4C, men med utrymningsplatser i vardera brandcellen istället för en i trapphuset. Max 30 m till brandcellsgräns. Risken att bli instängd i den egna lokalen vid brand kan jämföras, och likställas, med referensfall 1 och 2.

Figur 9. Exempel 4D.

Exempel 5.

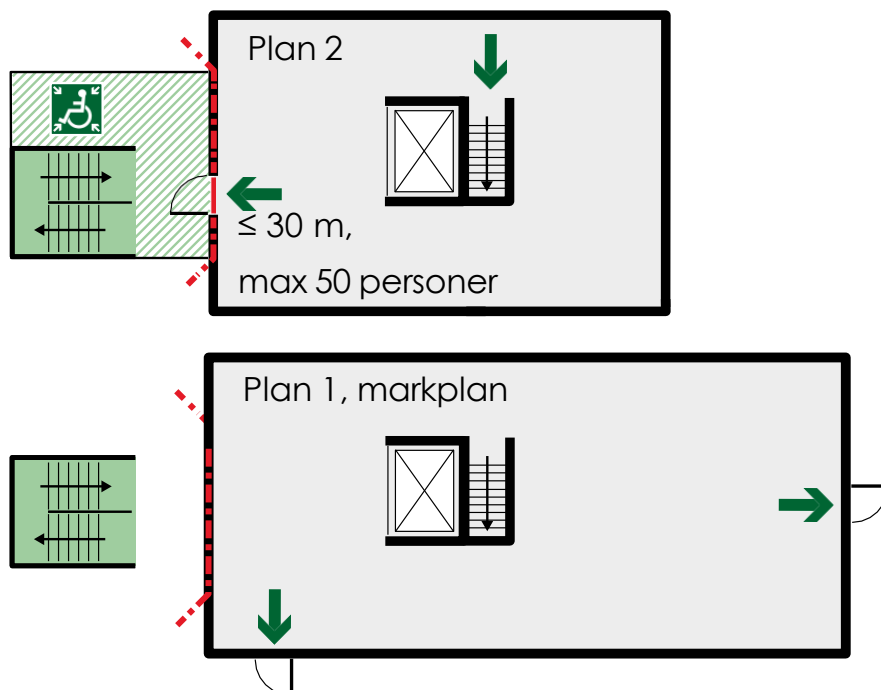
Max 30 m gångavstånd till utvändig utrymningsväg. Normalt max 50 personer men ett högre personantal kan i vissa fall motiveras efter särskild bedömning. En utrymningsplats anordnas på plattform utomhus (brandavskilt från aktuellt plan och underliggande plan). Risken att bli instängd i den egna lokalen vid brand kan jämföras, och likställas, med referensfall 1. Risken med att invänta hjälp på en utvändig utrymningsplats bedöms ej vara högre än att invänta hjälp i till exempel slussen till ett Tr2-trapphus. I detta exempel är således en tillfällig utrymningsplats tillräckligt.

Figur 10. Exempel 5.

Exempel 6.

En brandcell i två plan. Max 30 m gångavstånd till utvändigt utrymningsväg i plan 2. Normalt max 50 personer (i plan 2) men ett högre personantal kan i vissa fall motiveras efter särskild bedömning. En utrymningsplats anordnas på plattform utomhus. Risken att bli instängd i den egna lokalen vid brand kan jämföras, och likställas, med referensfall 1. Risken med att invänta hjälp på en utvändigt utrymningsplats bedöms ej vara högre än att invänta hjälp i till exempel slussen till ett Tr2-trapphus. I detta exempel är således en tillfällig utrymningsplats tillräckligt i plan 2. I plan 1 sker utrymning direkt till det fria via tillgänglighetsanpassade utrymningsvägar.

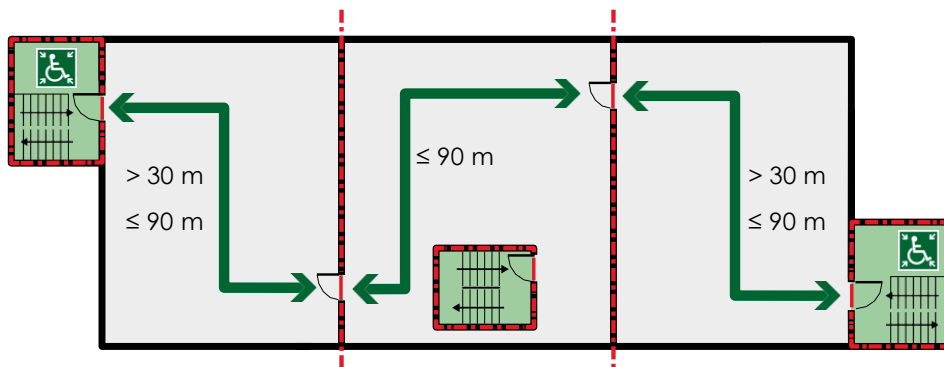

Figur 11. Exempel 6.

Exempel 7A.

Lokal indelad i flera brandceller som ligger på rad. Utrymningsväg i den mittersta brandcellen som ej kan användas av personer med nedsatt funktionsförmåga. Avskilda utrymningsvägar vid de yttersta brandcellerna och i dessa skapas tillfälliga utrymningsplatser. Max 45 m gångavstånd till brandcellsgräns eller utrymningsväg, det vill säga max 90 m mellan brandceller. Exemplet förutsätter ingen sammanfallande väg för utrymning. Maximalt gångavstånd ska beräknas enligt BFS 2024:7 beträffande total sträcka och sammanfallande gångavstånd.

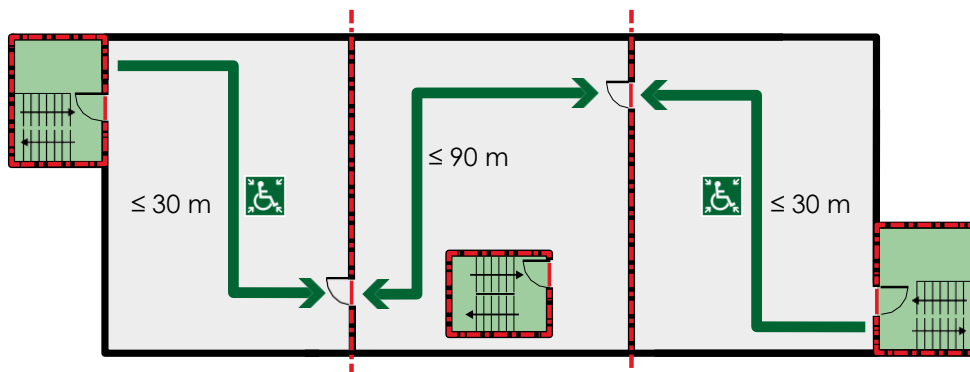
Det bedöms som motiverbart att utrymning från en brandcell sker via annan brandcell åt båda hållen med tanke på att annan brandcell (i princip) kan räknas som säker plats och att längre förflyttning via flera brandceller, till den faktiska utrymningsplatsen, inte reducerar personsäkerheten då förutsättningen är att personen behöver invänta assistans. Detta i kombination med att det rör arbetstagare (det vill säga personen i fråga kan generellt förväntas ha god lokalkännedom) samt att det enligt 4 kap. 3 § i AFS 2023:12 ska finnas både rutiner och övningar, så att arbetstagarna har kunskap om hur utrymningen ska ske, utgör grunden till bedömningen.

Figur 12. Exempel 7A.

Exempel 7B.

Samma som exempel 7A, men med utrymningsplatser i de två yttre brandcellerna istället för inom utrymningsvägarna. Max 30 m till brandcellsgräns från de två yttersta brandcellerna. Risken att bli instängd i den egna lokalen vid brand kan jämföras, och likställas, med referensfall 1 och 2.

Figur 13. Exempel 7B.

Hur påverkar sprinkler?

AFS 2023:12 ger inte samma lättnader som BFS 2024:7 ger i de fall automatiskt släcksystem finns installerat, kravet på frångänglighetsanpassad utrymning enligt 3 kap. 4 § gäller oavsett. Arbetsmiljöverket har svarat att "sprinkler kan fördröja brandförloppet och göra det möjligt att vänta i den egna lokalen som då kan betraktas som en tillfällig utrymningsplats. Detta är dock något som måste bedömas i det enskilda fallet, och bland annat räddningstjänstens insatstid måste beaktas." I normalfallet kan sprinkler dock inte ersätta tillfälliga utrymningsplatser.

Om sprinkler används för att ge lättnader i brandskyddet kopplat till frångänglig utrymning utifrån AFS behöver detta motiveras, till exempel om gångavstånd förlängs med hänsyn till sprinkler.

Om lättnader görs med motivering att det är acceptabla lösningar utifrån BFS 2024:7 behöver det hanteras på motsvarande sätt som det hade gjorts utifrån det regelverket (räkna in det i antalet "tekniska byten", eventuellt krav på förbättrad tillförlitlighet, beakta robusthet).

Alternativet till ovanstående är att motivera lättnaden på eget sätt genom särskild bedömning och utan hänvisning till BFS 2024:7.

Oavsett vägval behöver likvärdighetsprincipen och "motsvarande förutsättningar för alla" beaktas.

Utformning av tillfällig utrymningsplats

AFS 2023:12 ger ingen egen vägledning i hur en tillfällig utrymningsplats ska utformas. I 3 kap. 4 § anges i allmänt råd att "exempel på hur utrymningsplatser kan utformas finns i Boverkets byggregler (BBR)". Arbetsmiljöverket har dock gett vissa svar på frågor kopplat till utformningen vilket nedanstående riktlinjer delvis grundar sig i.

Väg för utrymning

- Vägen till en tillfällig utrymningsplats/anpassad utrymningsväg som leder till det fria utformas i hela sin sträckning tillgänglig (maximal dörröppningskraft, ramper, kontrastmarkering, nivåskillnader, låga trösklar etcetera). Tillgänglighetssakkunnig ansvarar för att tillgodose att dessa krav uppfylls.
- Dörrar som passeras för att ta sig till en tillfällig utrymningsplats/anpassad utrymningsväg ska utformas frångängliga. Vid förekomst av dörrautomatik ska tillförlitligheten på strömförsörjningen till dörrautomatiken vara densamma som vid projektering av frångänglighetsanpassad utrymning enligt BFS 2024:7 (lösning och behov kan variera från fall till fall, en ingenjörsmässig bedömning får göras av den enskilde konsulten). Normalt är det inte lämpligt med freeswing eller magnetuppställda dörrar i frångängliga utrymningsvägar om de inte också är försedda med dörröppningsautomatik (eftersom dörrar blir tunga när de stänger). För dörrar med dörröppningsautomatik är det lämpligt att beakta BRA:s vägledning, Funktionskrav på slagdörrsautomatiker i händelse av brand.

- Väg till tillfällig utrymningsplats skyltas med vägledande markeringar. Normalt ska vägledande markeringar vara försedda med rullstolssymbol men i vissa fall är det nödvändigt med undantag (kan till exempel vara aktuellt i sprinklade publika lokaler där tillfälliga utrymningsplatser kravställs utifrån AFS men inget krav på utrymningsplatser ställs enligt BFS 2024:7 eller i fall när tillfällig utrymningsplats är placerad inom den egna lokalen). Eventuellt behov/lämplighet av vägledande markeringar utan rullstolssymbol behöver bedömas i det enskilda fallet.

Avskiljning

- Krav på konstruktioner som skiljer av en tillfällig utrymningsplats framgår inte i AFS 2023:12. Rimligt bedöms vara att brandcellsgränser som avskiljer tillfälliga utrymningsplatser utförs med samma klass som brandcellsgränser i övrigt i byggnaden (till exempel EI 30 i byggnadsklass 2 och 3 och EI 60 i byggnadsklass 1). I vissa fall kan det finnas möjligheter att reducera den brandtekniska klassen om förutsättningarna är gynnsamma (till exempel om automatisk vattensprinkler finns, räddningstjänstens insatstid är kort, byggnaden ej är stor och komplex etcetera) men detta måste bedömas i varje enskilt fall. Dörrar i aktuella brandcellsgränser utförs i grunden med brandteknisk klass i enlighet med krav i BFS 2024:7 för den aktuella brandcellsgränsen. För dörrar med dörröppningsautomatik är det lämpligt att beakta BRA:s vägledning, Funktionskrav på slagdörrsautomatiker i händelse av brand.
- Bärande konstruktioner som påverkar brandcellsgränser mot tillfälliga utrymningsplatser utförs med krav enligt BFS 2024:7. Brandcellsgränsens funktion ska upprätthållas under avsedd tid, och ingen skillnad görs på brandcellsgränser mot tillfälliga utrymningsplatser jämfört med andra brandcellsgränser i en byggnad.
- Dörr till tillfällig utrymningsplats ska i normalfallet föras med dörrstängare. När tillfällig utrymningsplats placeras utomhus på till exempel en plattform intill en utrymningstrappa kan det dock vara motiverbart att i vissa fall utföra dörr utan dörrstängare. Resonemanget bygger på att dörren kan förväntas vara stängd.

Placering och skyltning

- Tillfällig utrymningsplats placeras i eller i anslutning till en utrymningsväg. Tillfällig utrymningsplats kan i vissa fall även placeras inom arbetslokalen eller i angränsande brandcell.

- Tillfällig utrymningsplats kan placeras utomhus om det bedöms vara säkert att invänta hjälp där (detta enligt tidigare svar från Arbetsmiljöverket⁷ på en direkt fråga om utrymningsplats får placeras utomhus samt då det även är en acceptabel lösning enligt BFS 2024:7). Vid placering på till exempel en utvändigt plattform till en trappa krävs således generellt att väggparti inklusive dörrar/fönster är brandklassade för att uppfylla säkerhetsaspekten. Skyddets exakta omfattning måste utredas i varje enskilt fall.
- Tillfällig utrymningsplats utformas med plats för en rullstol med måtten 1,30 x 0,70 m. Även vändmått 1,5 m i diameter ska beaktas. Om lokalen används av fler än 150 arbetstagare samtidigt så utformas den tillfälliga utrymningsplatsen med plats för 1 % av antalet arbetstagare. Undantag gäller om det är klarlagt att det faktiska antalet arbetstagare i verksamheten som är i behov av utrymningsplats överstiger nämnda kapaciteter. Då ska tillfälliga utrymningsplatser utformas med plats efter detta. Storleken på tillfälliga utrymningsplatser ska dimensioneras för att en av de tillfälliga utrymningsplatserna kan förväntas vara blockerad.
- Tillfällig utrymningsplats ska markeras med skylt enligt bilaga 3 i AFS 2023:12, se figur 14. Vid den tillfälliga utrymningsplatsen ska det finnas information om var i byggnaden man befinner sig samt på vilket sätt man kan kommunicera.

Figur 14. Skylt i anslutning till den tillfälliga utrymningsplatsen och kommunikationsutrustningen.

Kommunikationsutrustning

Tillfälliga utrymningsplatser ska utformas med tvåvägskommunikation. I befintliga lokaler som ej omfattas av ombyggnadsbegreppet, se avsnitt med definitioner, kan rutiner tillämpas i enlighet med 4 kap. 4 § i AFS 2023:12.

Tillfälliga utrymningsplatser ska utformas med kommunikationsutrustning lika som utrymningsplatser enligt BFS 2024:7, det vill säga talad tvåvägskommunikation. Tvåvägskommunikation kopplas till separat enhet placerad i nära anslutning till brandförsvarstablån alternativt till SOS Alarm/bemannad plats. I byggnader utan

⁷ Svar som Arbetsmiljöverket gav inför framtagandet av den första versionen av denna vägledning 2021 vilket fortsatt bedöms gälla.

brandlarm kan motsvarande placering vara i huvudentré eller annat utrymme som utgör räddningstjänstens angreppspunkt.

Kommunikationsutrustning som kopplas till SOS Alarm/bemannad plats är att föredra före kommunikationsutrustning som kopplas till enhet placerad inom byggnaden. Detta då forskning visar att personer som väntar inom en utrymningsplats inte är benägna att vänta en längre tid innan de får svar.

Krav på kommunikationsutrustning gäller även för tillfälliga utrymningsplatser som placeras utomhus. Observera dock att kommunikationsutrustning ska vara anpassad efter den miljö den är placerad i.

Kommunikationsutrustning placeras mellan 0,9-1,1 m från golvet och minst 0,7 m från hörn/hinder på båda sidor. Se förslag på utformning i figur 15 nedan.

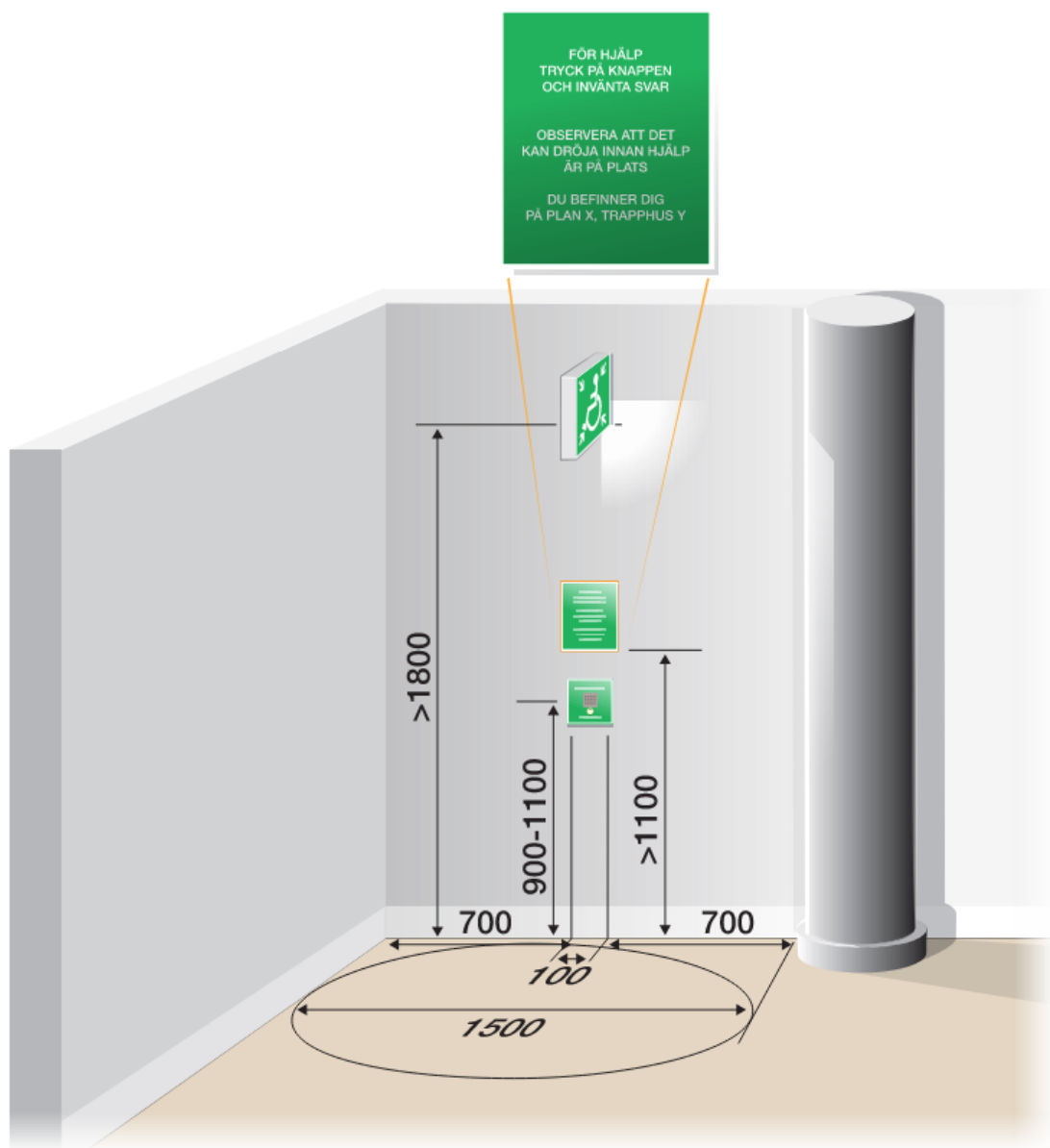
En utvändig utrymningsplats som är placerad nära entré där brandförsvarstablån finns och som räddningstjänsten använder som första angreppsväg bedöms kunna utföras utan särskild utrustning för tvåvägskommunikation. Personen på själva utrymningsplatsen agerar då själv kommunikationsutrustning genom att direkt prata med räddningstjänsten när de anländer. Lösningen bedöms inte vara sämre än en lösning med tvåvägskommunikation kopplad till brandförsvarstablå. Observera dock att en lösning likt denna bygger på att det är nära mellan utrymningsplats och räddningstjänstens insatsväg och att utrymningsplatsen är synlig från räddningstjänstens insatsväg (ej ligga bakom ett hörn till exempel). Det finns inget formellt krav på att det finns ett brandlarm i byggnaden som är vidarekopplat till bemannad plats även om det är positivt i sammanhanget.

Kommunikationsutrustning kan normalt inte utgöras av mobiltelefon.

Arbetsmiljöverket har tidigare svarat på en fråga kring detta⁸ och motivet är att personer inte alltid kan förväntas ha på sig sin mobiltelefon samt att den kan vara urladdad. Arbetsmiljöverket har däremot svarat att en fast telefon med batteribackup kan accepteras som kommunikationsutrustning så länge denna fungerar om det uppstår en brand i byggnaden samt att det på förhand är bestämt vem som ska kontaktas.

Om lokalerna där den tillfälliga utrymningsplatsen är placerad är försedda med utrymningslarm behöver detta beaktas vid projekteringen. Utrymningslarmet får ej ta bort möjligheten till tvåvägskommunikation. I största möjliga mån ska optiska larmdon eftersträvas före akustiska larmdon där tillfällig utrymningsplats är placerad, men bedömning om lämplighet behöver göras i det enskilda fallet. Vid placering av tillfällig utrymningsplats inom den egna lokalen kan ibland akustiska larmdon vara en nödvändighet för att uppfylla krav/säkerställa utrymningen generellt, dock kan möjlighet till anpassning av placering av larmdon ses över i detta fall och att en lägre ljudnivå eventuellt kan accepteras lokalt vid utrymningsplatsen.

⁸ Svar som Arbetsmiljöverket gav inför framtagandet av den första versionen av denna vägledning 2021 vilket fortsatt bedöms gälla.

Figur 15. Förslag på utformning av utrymningsplats.

Vad gäller i lokaler där fönster används för utrymning?

Fönsterutrymning kan i vissa fall accepteras i markplan men hänsyn ska tas till arbetstagarnas förmåga att använda utrymningsvägen. Fönsterutrymning kan inte betraktas som frångående utrymning och generellt kan personer med nedsatt funktionsförmåga inte förväntas kunna utrymma på egen hand via fönster. Dock bedöms det som möjligt att utrymma via fönster med hjälp av räddningstjänsten. Det sistnämnda är inte en lösning som är optimal och det är inte en helt lätt situation för räddningstjänsten, men det är en nivå som BFS 2024:7 accepterar i verksamhetsklass 1 och 3 och den bedöms därmed vara acceptabel även för arbetslokaler (det är inte svårare för räddningstjänsten att plocka ner en person som till exempel sitter i rullstol från ett fönster i ett kontor än vad det är från ett fönster i dennes bostad).

I lokaler där fönsterutrymning sker med hjälp av räddningstjänsten bedöms således en tillfällig utrymningsplats kunna placeras inom trapphuset och den andra utrymningsvägen utgöras av fönsterutrymning. I det sistnämnda fallet görs ingen skillnad på personer med olika funktionsförmåga och inget krav ställs på att personer med nedsatt funktionsförmåga måste vänta i ett brandtekniskt avskilt utrymme eller på särskild kommunikationsutrustning. Se exempel 8, figur 16 nedan.

Exempel 8.

Fönsterutrymning med hjälp av räddningstjänsten. En tillfällig utrymningsplats anordnas inom trapphuset. I övrigt görs ingen skillnad för personerna inom lokalen oavsett funktionsförmåga. Detta tankesätt kan även tillämpas för en lokal i markplan så länge kriterier enligt BFS 2024:7 för fönsterutrymning med hjälp av räddningstjänsten uppfylls (även om lokalen vid projektering enligt BFS 2024:7 inte är projekterad med detta som utrymningsstrategi).

Figur 16. Exempel 8.

AFS 2023:12, 4 kap 2 §

Alla arbetstagare, oavsett funktionsförmåga, ska kunna utrymma arbetsplatsen, på ett snabbt och säkert sätt i händelse av fara. Om egenutrymning inte är möjlig för alla, ska arbetsgivaren se till att alla arbetstagare ändå kan ta sig till en säker plats innan kritiska förhållanden uppstår.

Vägledning:

Vid projektering bör personers förutsättningar att utrymma utgå från de arbetstagare som förväntas använda lokalerna (se även vägledning till AFS 2023:12 2 kap. 7 §). Uppfyllande av krav enligt BFS 2024:7, 7 kap. Möjlighet till utrymning vid brand bedöms generellt även uppfylla krav på säker utrymning enligt AFS 2023:12.

Om lokalen projekteras för arbetstagare med specifik nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga, ska detta beaktas även avseende utformning av utrymningsvägar. Lokaler projekterade i enlighet med BFS 2024:12⁹, bedöms uppfylla detta krav. För befintliga arbetsplatser kan arbetstagarnas förutsättningar att utrymma påverkas av andra personer som befinner sig på platsen på så sätt att exempelvis rutiner för assisterad utrymning med hjälp av personal kan vara ett sätt att tillse att alla arbetstagare kan utrymma.

AFS 2023:12, 4 kap 3 §

Arbetsgivaren ska se till att det finns rutiner för att alla arbetstagare ska kunna utrymma arbetsplatsen. Utrymningsövningar ska normalt genomföras så att arbetstagarna har aktuell kunskap om hur utrymningen ska ske.

Allmänna råd: Exempel på när utrymningsövningar behöver genomföras regelbundet är i verksamheter där kritiska förhållanden kan uppstå snabbt eller där personal har särskilda uppgifter i samband med utrymning. Exempel på sådana verksamheter är vissa industrier, vårdanläggningar och skolor. Exempel på när utrymningsövningar kan ersättas med genomgångar, om det ger likvärdiga kunskaper, är om verksamheten sker i små och överblickbara lokaler och alla arbetstagare har förutsättningar att utrymma på egen hand.

För att följa bestämmelsen kan arbetsgivaren behöva samverka med fastighetsägaren eller andra aktörer som påverkar utrymningsförhållandena.

Krav på fastighetsägares och verksamhetsutövers systematiska brand-skyddsarbete finns i lagen (2003:778) om skydd mot olyckor.

Vägledning:

Om utrymning av arbetstagare med nedsatt funktionsförmåga är beroende av fungerande rutiner för att meddela räddningstjänsten att någon behöver assistans från en tillfällig utrymningsplats (i enlighet med AFS 2023:12 4 kap. 4 §) ska dessa rutiner ingå i utrymningsövningarna.

⁹ BFS 2024:12, Boverkets föreskrifter om byggnaders tillgänglighet och användbarhet för personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga;

AFS 2023:12, 4 kap 4 §

Om en utrymningsväg på en befintlig arbetsplats är utformad så att arbetstagare med nedsatt funktionsförmåga inte kan utrymma hela vägen till en säker plats på egen hand, ska det normalt finnas en tillfällig utrymningsplats i eller i anslutning till utrymningsvägen. Den tillfälliga utrymningsplatsen och vägen till denna ska vara tillgänglig.

Arbetsgivaren ska se till att ingen lämnas kvar på en tillfällig utrymningsplats.

Allmänna råd: En tillfällig utrymningsplats kan ibland ordnas i trapphuset om det inte hindrar övriga som utrymmer. Exempel på sätt att säkerställa att ingen lämnas kvar på en tillfällig utrymningsplats är att det finns kommunikationssystem eller rutiner för att meddela räddningstjänsten att någon behöver assistans. Exempel på hur utrymningsplatser kan utformas finns i Boverkets byggregler (BBR).

Hänvisningen till BBR i det allmänna rådet kan likställas med hänvisning till BFS 2024:7.

Vägledning:

Denna paragraf avser alla befintliga lokaler. Enligt 2 kap. 3 §, punkt 1, gäller ej första stycket för ny- och ombyggnad.

I första stycket anges att kraven rör arbetstagare med nedsatt funktionsförmåga. Precis som anges i vägledningstext till 2 kap. 3 § innebär denna formulering att det behöver finnas ett behov för att kravet i paragrafen ska gälla. Det innebär att kravet i första stycket endast gäller vid ändring (annan än ombyggnad/tillbyggnad) av befintliga lokaler som utgör arbetsplats för personer med nedsatt funktionsförmåga. I det fall det inte finns anställda med nedsatt funktionsförmåga finns inget behov eller krav på anpassning av lokalen.

Vid ombyggnader av befintliga arbetsplatser gäller även projekteringskrav i enlighet med AFS 2023:3 8 kap. 2 § och 10 kap. 2-4 § samt AFS 2023:12 3 kap. 4 §. Detta medför att rutiner för att meddela räddningstjänsten att någon behöver assistans inte är tillräckligt utan tvåvägskommunikation i enlighet med AFS 2023:12 3 kap. 4 § ska anordnas från eventuella tillfälliga utrymningsplatser.

För tillbyggnader bör utgångspunkten vara att nybyggnadskrav gäller för den tillbyggda delen och den ska därmed följa krav för projektering enligt ovan (det vill säga krav på tvåvägskommunikation från tillfälliga utrymningsplatser). Vid synnerliga skäl, när tillbyggnaden är liten i förhållande till övriga byggnaden, och tillbyggnaden kan ses som en mindre ändring (annan än ombyggnad/tillbyggnad) som inte förändrar utrymningssituationen, kan krav för annan ändring än ombyggnad/tillbyggnad tillämpas.

Krav för ändring (annan än ombyggnad/tillbyggnad) kan ej tillämpas för tillbyggnad om den är så stor att ny tillfällig utrymningsplats krävs inom tillbyggnaden.

Endast för befintlig arbetsplats, eller arbetsplats där ändringar (som inte definieras som ombyggnad/tillbyggnad) utförs, kan rutiner användas för att meddela räddningstjänsten att någon behöver assistans från en tillfällig utrymningsplats.

Paragrafen avser respektive utrymningsväg inom lokalerna. Vid bedömning av antal tillfälliga utrymningsplatser, bör acceptabla gångavstånd i enlighet med

vägledningstext till AFS 2023:12 3 kap. 4 § eftersträvas. För befintliga byggnader måste dock hänsyn tas till befintliga förutsättningar.

Vägen till säker plats eller tillfällig utrymningsplats ska utföras på samma sätt som kravställs i AFS 2023:12 3 kap. 4 §. Behov av, samt krav på, tillförlitlighet gällande strömförsörjningen till dörrautomatik ska vara densamma som vid projektering av frångänglighetsanpassad utrymning enligt BFS 2024:7 (lösning och behov kan variera från fall till fall).

Rutiner för att meddela räddningstjänst att någon behöver assistans från en tillfällig utrymningsplats kan utgöras av till exempel att alla arbetstagare ska ha mobiltelefon att kommunicera via om det är klarlagt vem som ska kontaktas vid ett tillbud. Detta ska dokumenteras som en del av det systematiska arbetsmiljöarbetet enligt AFS 2023:12 1 kap. 2 § och även utgöra en del av det systematiska brandskyddsarbetet enligt lagen (2003:778) om skydd mot olyckor. Utöver detta ska rutinerna ingå i de utrymningsövningar som krävs enligt AFS 2023:12 4 kap 3 §.

Avseende krav på tvåvägskommunikation från tillfällig utrymningsplats, se vägledning till AFS 2023:12 3 kap. 4 §.

AFS 2023:12, 4 kap. 5 §

Antalet utrymningsvägar samt deras fördelning och kapacitet ska vara avpassade efter arbetsplatsernas storlek och användning, den inredning och utrustning som förekommer på arbetsplatserna, det största antal människor arbetsplatsen är avsedd för och arbetstagarnas förutsättningar att använda utrymningsvägarna.

Det ska normalt finnas minst två av varandra oberoende utrymningsvägar.

Allmänna råd: Ibland kan fönster i markplan vara en utrymningsväg, beroende på arbetstagarnas förmåga att använda utrymningsvägen. Ibland kan fönster med balkong och hjälp av räddningstjänsten godtas som den ena av de två av varandra oberoende utrymningsvägarna, beroende på räddningstjänstens insatstid och kapacitet.

Exempel på när det kan vara tillräckligt med en (1) utrymningsväg är små lokaler i markplan, och lokaler där man bara vistas tillfälligt.

För bedömning av enskilda fall kan Boverkets byggregler (BBR) användas som vägledning.

Hänvisningen till BBR i det allmänna rådet kan likställas med hänvisning till BFS 2024:7.

Vägledning:

I AFS 2023:12 Utformning av arbetsplatser, 4 kap. 5 § hänvisas till att kraven i Boverkets byggregler kan användas för vägledning vid bedömning av enskilda fall. Om utrymningsvägar dimensioneras utifrån kraven i gällande byggregler, bör bedömningen vara att kraven i 5 § uppfylls.

För befintliga byggnader bör vid uppförandet gällande byggregler vara

utgångspunkt vid bedömning.

För vägledning gällande gångavstånd, verksamhetsklasser, när fönster bedöms kunna användas för utrymning och exempel på principiella lösningar, se vägledning för AFS 2023:12 Utformning av arbetsplatser, 3 kap. 4 §.

AFS 2023:12, 4 kap. 6 §

Utrymningsvägar, samt vägar och dörrar till utrymningsvägar, ska hållas fria från hinder så att de när som helst är fullt användbara. De ska, så direkt som möjligt, leda ut i det fria eller till annan säker plats.

Inredning får inte bidra till rökutveckling eller brandspridning inom utrymningsvägarna. Lättantändligt material får inte förvaras i utrymningsvägarna.

Vägledning:

Generellt ligger kraven i nivå med kraven i Boverkets föreskrifter (BFS 2024:7). Inredning/lättantändligt material inom utrymningsväg regleras dock på ett tydligare sätt i AFS jämfört med kraven i BFS 2024:7.

Inredning eller annat material får endast finnas inom utrymningsvägar om det inte är lättantändligt, inte hindrar utrymmande och inte bidrar till rökutveckling eller brandspridning inom utrymningsvägarna.

Möbler etcetera inom utrymningsvägar som riskerar att flyttas så de kan påverka ett utrymningsförlopp bör vara fastmonterade i golv eller motsvarande.

Grunden är att inredning, möbler etcetera som placeras inom utrymningsväg, inte får vara lättantändligt eller bidra till rökutveckling eller brandspridning inom utrymningsvägen. Om inredning av brännbart material tillåts inom en utrymningsväg, ska det säkerställas att utrymningssäkerheten förblir tillfredsställande.

Enligt AFS 2023:12 definieras en utrymningsväg som en utgång som leder till en säker plats, det vill säga en plats i det fria, där brand och brandgaser inte kan påverka utrymmande personer. Det kan även vara ett utrymme i en byggnad som leder från en brandcell till en sådan utgång. En säker plats ska ligga på ett rimligt avstånd från byggnaden där en person kan anses vara skyddad från brand och brandgaser.

AFS 2023:12, 4 kap. 7 §

Dörrar och grindar för utrymning ska normalt vara utåtgående i utrymningsriktningen. Skjutdörrar och roterdörrar, som enbart är avsedda för utrymning, är inte tillåtna.

Allmänna råd: Om bara ett fåtal personer vistas i lokalen kan inåtgående dörrar eller grindar accepteras.

Vägledning:

Paragrafen innehåller ett förtydligande som innebär att skjutdörrar och roterdörrar som enbart är avsedda för utrymning inte är tillåtna. Om skjutdörr/roterdörr ska utgöra utrymningsväg ska den också användas i den vardagliga driften.

Gällande inåtgående dörrar kan kraven i Boverkets föreskrifter användas för att bestämma tillåtet personantal, gångavstånd etc.

AFS 2023:12, 4 kap. 8 §

Dörrar som behöver passeras vid utrymning ska vara lätta att öppna för dem som behöver använda dem. De får inte vara låsta eller reglade på sådant sätt att utrymning försvåras.

Allmänna råd: För att underlätta utrymningen kan tunga dörrar och dörrar med dörrstängare förses med automatisk dörröppnare.

Vägledning:

Paragrafen tydliggör krav kopplat till dörrar som behöver passeras vid utrymning. Normalt kan kraven i paragrafen förväntas vara uppfyllda om projektering sker enligt BFS 2024:7.

AFS 2023:12, 4 kap. 9 §

Utrymningsvägar ska ha belysning som fungerar med tillfredsställande säkerhet. En utrymningsväg där det krävs belysning för att utrymningen ska vara säker ska ha tillräcklig nödbelysning för utrymning om det är fel på den ordinarie belysningen.

Allmänna råd: Exempel på när nödbelysning för utrymning kan behövas är i trapphus eller på arbetsplatser där nödbelysning krävs enligt 5 kap. 26 §. På golvet i gångstråket bör belysningsstyrkan vara minst 1 lux på det sämst belysta stället. Exempel på ljusbehov för att dimensionera belysningen av utrymningsvägar finns i standarden SS-EN 1838:2013 Belysning – Nödbelysning. Utgåva 2.

Vägledning:

Observera att begreppet nödbelysning som används i 9 § inte är helt synonymt med begreppet nödbelysning som används i BFS 2024:7.

För trapphus/utrymningspassager bör nivån för nödbelysning generellt betraktas som tillfredsställande om den utformas enligt kraven för nödbelysning och allmänbelysning i Boverkets föreskrifter.

För arbetsplatser enligt 5 kap. 26 § ställs krav på nödbelysning främst kopplat till

andra risker än brand. Krav avseende nödbelysning för andra utrymmen än de som regleras i BFS 2024:7 bör generellt inte ligga på brandkonsultens ansvar, utan hanteras av andra discipliner. Exempel på dylika lokaler/arbetsplatser där nödbelysning kan behövas med avseende på andra risker är kemisk industri, kemiska och biologiska laboratorier, frysrum samt arbetsplatser med rörliga maskindelar.

AFS 2023:12, 4 kap. 10 §

Utrymningsvägar samt vägar och dörrar till utrymningsvägar ska normalt vara skyltade eller ha andra vägledande markeringar.

Allmänna råd: Ett exempel på annan vägledande markering är fluorescerande ljus i golvet eller taktila ledstråk.

Vägledning:

Skyltar och andra vägledande markeringar ska normalt finnas på arbetsplatser. Syftet är att visa förekomst av utrymningsvägar, deras sträckning samt hur utrymningsvägen nås. Exempel på när vägledande markering inte behövs är om det endast finns en dörr ut ur utrymmet och det är tydligt att dörren är enda vägen ut.

Vägledande markering kan även avse ett behov av att markera upp utrymningsstråk inom vissa arbetslokaler för att förhindra att dessa blockeras av material i den dagliga driften. I större arbetslokaler, exempelvis pallager och industri, underlättar dessutom golvmarkeringar utrymningen i det fall brandrök hinner utvecklas och sikten försämras i lokalen.

Placering och utformning av vägledande markeringar framgår av 4 kap. 11 § i AFS 2023:12 samt , BFS 2024:7 2 kap. 30 § samt BFS 2024:7 7 kap. 39 §.

AFS 2023:12, 4 kap. 11 §

Skyltar och andra vägledande markeringar ska vara placerade på väl synliga ställen och ha ett varaktigt utförande. När det behövs ska de vara belysta eller genomlysta. Skyltarna ska vara utförda enligt bilagorna 2 och 3.

Allmänna råd: Exempel på lämplig storlek på skyltar, i förhållande till läsavstånd, finns i standarden SS-EN 1838:2013. Belysning – Nödbelysning. Utgåva 2.

Vägledning:

Vid avgörande om skyltar behöver vara belysta/genomlysta eller ej ska samma bedömningsgrund användas som vid projektering enligt BFS 2024:7.

Efterlysande vägledande markering kan användas som komplement till kravställda utrymningsskyltar, exempelvis genom uppmärkning av utrymningsstråk eller kompletterande skyltning ut ur enskilda rum.

Vidare information om utförande och kravnivå för skyltar finns i BFS 2024:7 2 kap. 30 § samt BFS 2024:7 7 kap. 39 §.

AFS 2023:12, 4 kap. 12 §

För att förebygga olycksfall och akut ohälsa på grund av brand, gasutströmning, syrebrist eller liknande ska det finnas detektorer och larmanordningar i den omfattning som är nödvändig. Vid bedömningen av vad som är nödvändig omfattning ska hänsyn tas till arbetsplatsens storlek, läge och användning, de fysikaliska och kemiska egenskaperna hos de material, ämnen och produkter och den utrustning som förekommer samt det antal människor som arbetsplatsen är avsedd för och deras förutsättningar.

Vägledning:

Med larmanordningar avses i denna vägledning utrymningslarm vars syfte är att tillse att personer förflyttar sig eller får hjälp att förflytta sig från en fara.

Det är normalt arbetsgivarens ansvar att genomföra bedömningen och tillse att utrymningslarm installeras i de arbetslokaler där detta bedöms krävas. Vid projektering av arbetslokaler krävs därför en dialog med tilltänkt arbetsgivare så att rätt förutsättningar ges för fortsatt projektering. Vid projektering ska följande tas särskild hänsyn till:

Arbetsplatsens utformning och läge

Riktlinjer kring arbetsplatsens storlek, läge och användning återges även i BFS 2024:7 där en arbetsplats läge i form av ett avskilt mötesrum kan ge upphov till krav på utrymningslarm. Dessutom kan större isolerade utrymmen som frysrum med stadigvarande vistelse medföra krav på utrymningslarm.

Egenskaper hos material

Med "de fysikaliska och kemiska egenskaperna hos de material, ämnen och produkter och den utrustning som förekommer" syftas till arbetsplatser med fastställda risker där det förbyggande skyddet kan utgöras av ett utrymningslarm. Exempel på detta är arbetslokaler där:

en brand kan få ovanligt snabb spridning eller ge upphov till mycket giftiga brandgaser (till exempel tillverkning eller förvaring av plast, färg eller papper),

öppen eld hanteras samtidigt som det finns brännbart material i lokalen i mängder och slag som medför en risk för olycksfall vid brand (till exempel flisförbränning),

tillverkning och hantering av gas förekommer i sådan omfattning att ett gasutsläpp medför en risk för olycksfall om inte utrymning sker skyndsamt,

arbetslokalen är förlagd två eller fler våningar under marknivå,

syrebrist kan uppstå (till exempel vid öppen hantering av sulfider och sulfiter).

Personers förutsättningar

Riktlinjer kring lämplig utformning med hänsyn till det antal personer som

arbetsplatsen är avsedd för och deras förutsättningar återges även i BFS 2024:7 där personantalet inom en arbetsplats eller brandcell som arbetsplatsen ligger i reglerar kravet på utrymningslarm.

Har arbetstagare försämrade förutsättningar att uppmärksamma en brand och/eller utrymma ska även detta tas hänsyn till vid bedömningen om utrymningslarm krävs. Detta kan exempelvis vara fall där personlig skyddsutrustning försämrar möjligheten att uppfatta en brand (till exempel vissa industriella miljöer) eller då arbetstagare använder fallskyddsutrustning på högre höjd och viss losskoppling krävs innan utrymningen kan genomföras (till exempel scenarbete i teater).

Krav på larm vid våld och hot finns i Arbetsmiljöverkets föreskrifter och allmänna råd (AFS 2023:2) om planering och organisering av arbetsmiljöarbete – grundläggande skyldigheter för dig med arbetsgivaransvar.

AFS 2023:12, 4 kap. 13 §

Larm ska kunna utlösas manuellt vid fara. Om det behövs ska det finnas en anordning som automatiskt utlöser larmet vid brand, gasutströmning, syrebrist eller liknande. Bestämmelser om larm vid våld och hot om våld finns i Arbetsmiljöverkets föreskrifter och allmänna råd (AFS 2023:2) om planering och organisering av arbetsmiljöarbete – grundläggande skyldigheter för dig med arbetsgivaransvar i kapitlet om våld och hot om våld.

Allmänna råd: Se även bilagorna 2 och 6–8.

Exempel på hur larm kan utformas finns i Brandskyddsföreningens skrifter SBF 110 och SBF 502.

Vägledning:

För att uppfylla krav enligt 4 kap. 12 § kan det ofta räcka med en manuell aktivering av utrymningslarmet. I det fall en olyckshändelse kan innebära en akut fara för personalen ska dock utrymningslarm alltid även aktiveras automatiskt. Detta kan till exempel vara aktuellt om en brand snabbt kan förväntas blockera samtliga utrymningsvägar eller om en utströmmande gas snabbt kan orsaka kvävning eller förgiftning. Observera att även BFS 2024:7 kan ställa krav på utrymningslarm som aktiveras genom automatiskt brandlarm för vissa arbetslokaler.

En larmsignal behöver inte alltid leda till omedelbar utrymning. I vissa fall kan larmlagring i kombination med enkla åtgärdsrutiner minska de risker som kan uppstå. Bedömningen om omedelbar utrymning krävs bör göras tillsammans med sakkunnig för risken i fråga. Detta kan i vissa fall vara brandssakkunnig och i vissa fall vara processsakkunnig.

Vid utformning av utrymningslarm som används för brandskyddsprojekteringen på arbetsplatsen ska SBF 110 och SBF 502 (för larm med talat meddelande) generellt följas.

AFS 2023:12, 4 kap. 14 §

Larmanordningar ska avge signaler som kan uppfattas av alla arbetstagare som berörs av faran. Signalerna ska inte kunna förväxlas med processignaler eller andra signaler som förekommer på arbetsplatsen.

Allmänna råd: Se även bilagorna 2 och 6–8.

Exempel på hur larm kan utformas finns i Brandskyddsföreningens skrifter SBF 110 och SBF 502.

Vägledning:

Vid utformning av signaler till larmanordningar ska hänsyn tas till om det finns utrymmen i arbetslokalen där det är svårare att uppfatta larmsignaler. Det kan exempelvis vara utrymmen med hög ljudnivå eller utrymmen som är ljudisolerade.

Hänsyn ska även tas till om personer med nedsatt syn eller hörsel kan finnas på arbetsplatsen. Detta kan vara personer som har en nedsatt syn- och/eller hörselförmåga i sig själva eller en nedsatt syn- och/eller hörselförmåga på grund av personlig skyddsutrustning i arbetet.

Arbetstagarnas förmåga att uppfatta larmsignalerna ska bedömas kontinuerligt som en del av det systematiska arbetsmiljöarbetet och särskild hänsyn ska tas vid nyanställning, omplacering av personal samt vid förändring av arbetsplatsen.

Mer vägledning kring hur larmanordningar ska anpassas vid ny- och ombyggnationer ges i AFS 2023:3 10 kap. 4 §.

Larmsystemets tillförlitlighet ska motsvara ett larm utformat enligt SBF 110 och SBF 502 och omfattningen ska anpassas efter behov och egen ambition.

AFS 2023:12, 4 kap. 15 §

Arbetsgivaren ska se till att installationer för utrymning underhålls och kontrolleras regelbundet. Kontrollen ska dokumenteras och arbetsgivaren ska ha tillgång till dokumentationen.

Allmänna råd: Utrymningslarm, detektorer för brand eller gas, nödbelysning och automatiska dörröppnare i utrymningsvägar är exempel på installationer för utrymning.

Att skyltar ska underhållas framgår av bilaga 2.

Exempel på hur kontroll och dokumentation av utrymningslarm kan göras finns beskrivet i Brandskyddsföreningens skrifter SBF 110 och SBF 502.

För att kunna se till att installationer för utrymning underhålls och kontrolleras regelbundet kan arbetsgivaren behöva samverka med fastighetsägaren eller andra aktörer som påverkar utrymningsförhållandena. Krav på fastighetsägares och verksamhetsutövers systematiska brandskyddsarbete finns i lagen (2003:778) om skydd mot olyckor.

Vägledning:

En arbetsgivare ska säkerställa att installationer för utrymning regelbundet blir kontrollerade och att underhåll görs. I SBF 110 beskrivs exempelvis att underhåll i regel ska utföras minst en gång per år. Behovet av kontroll är dock olika för olika typer av installationer.

Kontrollerna utgör en del av det systematiska brandskyddsarbetet som ska bedrivas enligt lagen (2003:778) om skydd mot olyckor där ansvaret delas mellan fastighetsägare, lokalnyttjare och arbetsgivare.

I denna paragraf tydliggörs det dock att arbetsgivaren ansvarar för att se till att kontrollerna utförs samt att det dokumenteras.

Kravet innebär inte att arbetsgivaren själv måste göra kontrollerna utan det ska i stället regleras i gränsdragningslistan som är en del av det systematiska brandskyddsarbetet som ska bedrivas. Lämpligtvis samkörs det systematiska brandskyddsarbetet som en del av arbetsgivarens systematiska arbetsmiljöarbete enligt AFS 2023:12 1 kap. 2 §.

AFS 2023:12, 4 kap. 16 §

Arbetsgivaren ska se till att det finns rutiner för att förebygga uppkomst och spridning av brand.

Allmänna råd: Hur omfattande rutinerna behöver vara beror bland annat på verksamhetens art, lokalernas utformning och antalet arbetstagare.

För att följa bestämmelsen kan arbetsgivaren behöva samverka med fastighetsägaren eller andra aktörer som påverkar utrymningsförhållandena.

Krav på fastighetsägares och verksamhetsutövers systematiska brandskyddsarbete finns i lagen (2003:778) om skydd mot olyckor.

Vägledning:

Kraven på arbetsgivare kan likställas med de krav på att ordna ett skäligt brandskydd samt bedriva systematiskt brandskyddsarbete som fastighetsägare och verksamhetsutövare har enligt lagen (2003:778) om skydd mot olyckor. Vägledning för hur systematiskt brandskyddsarbete ska utföras finns i de allmänna råd (SRVFS 2004:3) som tillhör lagen om skydd mot olyckor.

Syftet med föreskriften är att tydliggöra att arbetsgivaren har ett ansvar att förebygga uppkomst och spridning av brand och förvissa sig om att det förebyggande brandskyddsarbetet sköts i arbetslokalerna. Vanliga problem som annars kan uppkomma är att gemensamma utrymningsvägar sköts av fastighetsägare medan det inom själva arbetslokalen till exempel finns blockerade utrymningsvägar, bristande skyltning eller avsaknad av handbrandsläckare.

Hur det systematiska brandskyddsarbetet fördelas mellan fastighetsägare och verksamhet ska normalt regleras genom en gränsdragningslista som utgör en del av hyreskontraktet.

AFS 2023:12, 4 kap. 17 §

Arbetsplatser ska vara utrustade med de brandredskap som behövs. Vid val av brandredskap ska hänsyn tas till arbetsplatsens storlek, läge och användning, de fysikaliska och kemiska egenskaperna hos de material, ämnen och produkter och den utrustning som förekommer samt det största antal människor som arbetsplatsen är avsedd för och deras förutsättningar.

Vägledning:

Alla lokaler som utgör arbetsplats ska förses med brandredskap. Brandredskap kan exempelvis vara handbrandsläckare och med avseende på lokalens storlek och användningssätt ska exempelvis hänsyn tas till avståndet till närmsta brandredskap som behövs för personernas säkerhet. Ett lämpligt riktvärde är att en handbrandsläckare bör nås inom 25 m.

I BFS 2024:7 5 kap. 39 § anges även att inomhusbrandpost bör finnas i industri och lager där en brand kan förväntas få snabb spridning och stor intensitet. Noteringen

om fysikaliska och kemiska egenskaper hos material, ämnen och produkter syftar till att handbrandsläckare med andra släckmedel ska finnas tillgängliga om miljön handbrandsläckaren ska verka i kräver detta. Det kan till exempel vara arbetsplatser med fastställda risker där det förebyggande skyddet utgörs av för verksamheten nödvändiga brandredskap. Det kan också vara anpassning efter känslig teknisk utrustning eller olika typer av brandförlopp, som exempelvis en vätskebrand i en fritös.

AFS 2023:12, 4 kap. 18 §

Särskilda åtgärder ska vidtas för att underlätta utrymning i byggnader och andra anläggningar där en brand kan få en så snabb spridning eller medföra en så snabb rökutveckling att utrymning väsentligt försvåras.

Om det behövs ska det finnas ett automatiskt släcksystem.

Allmänna råd: Särskilda åtgärder kan vara både tekniska och organisatoriska. Exempel på tekniska åtgärder är automatiska släckanläggningar, automatiskt styrd brand- och rök-gasevakuering och extra utrymningsvägar. Exempel på organisatoriska åtgärder är extra utbildning av personal och att arbetstagare som utför tillfälliga arbeten i serviceutrymmen står i kontakt med någon utanför rummet.

Exempel på när särskilda åtgärder kan behöva vidtas är när stora mängder plast, färg eller papper hanteras i verksamheten och när arbete utförs i utrymmen som är svåra att utrymma som till exempel höglager, traversförarrum, maskinrum, cisterner, kulvertar och transformatorrum eller när det endast finns en utrymningsväg.

Riktlinjer för vattensprinklersystem finns i Brandskyddsföreningens skrift SBF 120:8.

Vägledning:

Paragrafen gäller endast byggnader och andra anläggningar där en brand kan få en så snabb spridning, eller medföra en sådan snabb rökutveckling, att utrymning väsentligt försvåras.

PBL definierar annan anläggning som ett byggnadsverk som inte är en byggnad. Boverket förtydligar att exempel på andra anläggningar än byggnader är: fritidsanläggningar, upplag, fasta cisterner och parkeringsplatser.

Gällande benämningen snabb spridning kan BFS 2024:7, 5 kap. 39 § även användas som rekommendation på byggnader som uppvisar denna karaktär. En hög brandbelastning innebär inte i sig självt att det finns risk för att en brand får en snabb spridning.

Formuleringen "står i kontakt med någon utanför rummet" ska tolkas som att arbetet inte får göras helt på egen hand och gäller enbart arbete som utförs tillfälligt. Rummet innefattar i detta sammanhang både byggnader och vissa typer av andra anläggningar där en brand kan få en så snabb spridning, eller medföra en

sådan snabb rökutveckling, att utrymning väsentligt försvåras.

Vid bedömningen av om automatiskt släcksystem behövs kan vägledning hämtas i BFS 2024:7. Vid tillämpning av denna föreskrift ska det även tas hänsyn till att betydelsen av ett automatiskt släcksystem ökar ju längre insatstid räddningstjänsten har och är av särskilt stor betydelse om branden bedöms kunna få en snabb och omfattande brandspridning.

AFS 2023:12, 4 kap. 19 §

Släckutrustning och släcksystem som inte är automatiska ska vara lätta att komma åt och använda, samt markeras med skyltar på väl synliga ställen.

Allmänna råd: Se bilagorna 2–4 för utformning av skyltningen.

Vägledning:

Paragrafen innebär bland annat att det ska finnas anvisningar för hur släckutrustning och släcksystem används. Vidare ska släckutrustning och aktiveringsmöjlighet för manuella släcksystem placeras i utrymmen dit personer som befinner sig i lokalen förväntas ha tillträde.

AFS 2023:12, 4 kap. 20 §

I utrymmen där utlöst släckmedel från automatiskt släcksystem innebär risk för kvävning eller ohälsa för arbetstagarna ska särskilda åtgärder vidtas för att skydda mot sådana risker. Utlösningen ska då ske med viss fördröjning efter larmet, så att utrymning kan ske innan akut risk för skador uppstår.

Allmänna råd: Exempel på utformning av sådana släcksystem finns beskrivet i brandskyddsföreningens skrifter SBF 500 och SBF 115.

Vägledning:

Paragrafen tydliggör krav kopplat till släckmedel från automatiskt släcksystem som kan innebära risk för kvävning eller ohälsa för arbetstagarna. Ingen vidare vägledning bedöms behövas.

AFS 2023:12, 4 kap. 21§

På arbetsplatser ska det, i den omfattning som behövs och på platser som är väl synliga och lätta att upptäcka, finnas anslag med utrymningsplan. Utrymningsplaner behövs dock inte för arbetsplatser vars storlek, läge och överskådlighet är sådan att en utrymningsplan saknar betydelse för arbetstagarnas säkerhet vid en utrymning.

Allmänna råd: Små lokaler där samtliga utrymningsvägar är synliga från hela lokalen är exempel på när utrymningsplanen kan sakna betydelse för arbetstagarnas säkerhet.

Vägledning:

Paragrafen tydliggör krav kopplat till utrymningsplaner. Ingen vidare vägledning bedöms behövas.

AFS 2023:12, 4 kap. 22 §

Utrymningsplanen ska

1. visa alla utrymningsvägar, inklusive tillfälliga utrymningsplatser,
2. visa plats för återsamling,
3. ange hur räddningstjänst och annan nödvändig hjälpinsats larmas, och
4. när detta är aktuellt, visa placering av handbrandsläckare, manuella larmutlösningssdon och larmtelefon.

Om alla utrymningsvägar inte är tillgängliga för personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga ska det framgå av utrymningsplanen vilka utrymningsvägar de kan använda. Utrymningsplanen får också innehålla annan information, om det inte försvårar läsningen.

Allmänna råd: Exempel på hur en utrymningsplan kan vara utformad finns i svensk standard SS 2875:2019. Brand och räddning – Utrymningsplan – symboler. Utgåva 3.

Vägledning:

I de fall det inte är aktuellt med återsamlingsplatser behöver detta inte visas på utrymningsplanen.

En utrymningsplan behöver inte visa samtliga utrymningsvägar i byggnaden utan enbart de utrymningsvägar som är aktuella från de arbetslokaler som utrymningsplanen ska betjäna.

Placering av handbrandsläckare ska normalt finnas med på utrymningsplanen. I de fall handbrandsläckare enkelt kan upptäckas behöver dessa inte visas på

utrymningsplanen. Detta kan exempelvis vara i en öppen industrimiljö eller små lokaler där skyltning är synlig från hela lokalen.

Att visa handbrandsläckarens placering på utrymningsplanen är särskilt viktigt i de fall handbrandsläckaren placerats otillgänglig, exempelvis i ett låst utrymme där personalen normalt inte vistas.